

בס"ד, כ"ג אדר ראשון – מוצאי פורים תשע"ט

תוכן הענינים

מלאכת כותב

ענף ראשון: בדין כותב שתי אותיות

שיטת רש"י שת"ק מחייב כותב שתי אלפין והתמיהה בדבריו / מקורות רש"י בלשונות המשנה ודיניה / אופן הכתיבה על הקרשים לשיטת רש"י ולשיטת הרמב"ם וביאור עומק השיטות / משמעות של כתיבה בתורת רישום, והמקור לשיטת רש"י בלשון רבי יוסי במשנה / הכותב ב' אלפין לשיטת רבי יהודה ושאר תנאים דברייטא / הילפותא מקרשי המשכן או מקרא דבעשותו אחת מהנה / הצעה בדעת רבן גמליאל דברייטא לומר דפליג בדין כותב אא / בדין כותב אות אחת אם הוי בכלל דין חצי שיעור / כותב ב' אותיות שונות שאינם מצטרפות לתיבה / כמה קושיות על הנתבאר בדעת רש"י דכתיבת אות אחת אינה כלום והצעת סברא בשיטת רש"י / ביאור שיטת הירושלמי

ענף שני: חיוב כותב ורושם אליבא דרבנן ואליבא דר' יוסי

ביאור פשט המשנה לשיטת רש"י / דין כתיבה בשמאל אליבא דר' יוסי / ביאור פשט המשנה אליבא דר' יעקב / ביאור שיטת הרמב"ם בדין רושם אליבא דרבנן / בדין סימניות לשיטת הרמב"ם אם חיובו משום כותב או משום רושם / חיוב נוטריקון מצד כותב או מצד רושם / ביסוס וביאור מהלך הדברי יחזקאל שישנם ב' גדרים של כתיבה ושל רושם; מציאת המקורות לזה במלאכת המשכן לפי שיטת הרמב"ם / בדין שורט שריטה אחת אם חייב מדין חצי שיעור מן התורה / סיכום השיטות להלכה בדעת הרמב"ם

ענף שלישי: כתב אות אחת בטבריא ואות אחת בצפורי

הקושי בסברת 'מחוסר קריבה' אי נימא שכתובת כל אות לעצמה אינה כלום; דין מחוסר קריבה בחצאי אותיות / הגדרה חדשה ב'מחוסר קריבה' שהרי זה נחשב כבר עתה כקרוב כי אינו מחוסר מעשה / ביאור מחלוקת רש"י והרמב"ם באופן שמחוסר קיפול של המגילות

ענף רביעי: כוונת הכתיבה ו'נתקיימה מחשבתו'

קושיית מהרש"א על קושיית התוס' והחידושים בדבריו / ישוב שיטת התוס' וביאור מחלוקתם שנחלקו אי נתקיימה מחשבתו זה ביחס לפעולה או ביחס לתוצאה / חידוש על חידוש בדברי הרמב"ן, צורת הפעולה קובעת 'נתקיימה מחשבתו' גם ביחס להגדרת התוצאה / דברי המאירי / דחיית סברת מהרש"א מצד שצורת הפעולה היא שונה / נתכוין לכתוב אות אחת אי נחשב כנתכוין לפעולת איסור

ענף חמישי: בדין עוגה שיש עליה אותיות

כתיבה במי פירות / כתיבת צורות / אותיות מהעוגה עצמה / סתירת פסקי המשנ"ב / שיטת הביאור הלכה בהגדרת מלאכת כותב: שכותב אותיות שמורה האות על איזה דבר; ישוב דין צר צורה ועשיית ציורים / ביאור הקה"י הגדרת המלאכה שהנייר משמש לאותיות, אבל הינם דבר נפרד מן האותיות ולא השבחת החפצא; ישוב כל הקושיות לפי גדר זה

ענף שישי: הערות וביאורים על סדר הסוגיא

מלאכת מוחק

ענף ראשון: גדר המלאכה

שיטת הרא"ש: עיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה / שיעור ב' אותיות במחיקה / מחיקת טשטוש / בשיטת הרא"ש משמע ש'על מנת לכתוב' זה הגדרה במלאכת המחיקה

ענף שני: בשמועה דכתב על גבי כתב

ביאור מחלוקת רש"י והתוס' בדין כותב בסיקרא על גבי דיו / בדברי הגר"ח בגדרי מלאכת מוחק; ביאור סברתו שכתובה ומחיקה תלויים זה בזה, וקושיא ע"ז ממאן דמחייב משום מוחק בסיקרא ע"ג דיו / ביאור נפלא בדברי רש"י בחילוק בין כותב למוחק בדין סיקרא ע"ג דיו / חיוב מוחק תלוי בדין הכתב העליון מחמת דין 'על מנת לכתוב'

מלאכת כותב

ענף ראשון: בדין כותב שתי אותיות

שיטת רש"י שת"ק מחייב כותב שתי אלפין והתמיהה בדבריו

קג, ב מתני', הכותב שתי אותיות... בין משם אחד בין משתי שמות... חייב.

[א] ופירש"י, בין משם אחד – שתיהן אלפין. משתי שמות – אלף בית. וכן פירש הרע"ב.

והגרע"א בגליונו על המשניות כתב להקשות, וז"ל, ותמחני מנ"ל לרש"י והרע"ב לפרש כן, הא מדברי הסוגיא נראה שני שמות דהיינו שם גד וכדומה, ושם א' היינו שש גג כיון שהוא תיבה, אבל אא דאינו תיבה כלל אינו חייב, וכדס"ל לר' יהודה בברייתא, אלא דהש"ס בעי לומר דר"ש מחייב אף באא דאזורך ודחי לה, וא"כ למסקנא לא מצינו מאן דמחייב באא, וכן פסק הרמב"ם פ"א הלכה י"ג הכותב אות כפולה פעמיים והוא שם א' כמו דד, תת, חייב, משמע להדיא דדוקא כה"ג, אבל אא פטור וכמ"ש הה"מ שם¹.

וצריך לדחוק דס"ל לרש"י והרע"ב דמדקתני סתמא במתני' בין משם א' משמע דכל אותיות כפולים חייב אפי' אא, ודוקא ר' יהודה דקאמר בברייתא אפילו לא כתב אלא ב' אותיות והן משם א' חייב כגון תת וכו' הרי דפירש בהדיא כגון תת וכו' וממעט אא, אבל מתני' סתמא קתני ומשמע בכל ענין חייב. עכ"ד הגרע"א.

ומבואר בדבריו דאמנם שיטת ת"ק דמתני' היא שיטה יחידאה שלא נזכרת כלל בברייתא בגמ', ואדרבה, בדברי הברייתא נדחית שיטה כזו המיוחסת לרבי שמעון. אכן חיליה דרש"י לפרש כן במתני' היינו מכח סתימת הלשון במשנה שלא נקט דוגמא לב' אותיות כמו בברייתא.

---

¹ וכ"כ בספר הבתים (שער המלאכות האסורות ביום השבת שער שבעה עשר) דשמענו מלשון הרמב"ם ובעוד ראשונים.

מקורות רש"י בלשונות המשנה ודיניה

[ב] ובתמיהת הגרע"א עמד ג"כ הרש"ש בהגהותיו כאן, וצידד דאולי י"ל דרש"י פי' כן אליבא דר' יוסי דחייב משום רושם, ולרושם ודאי די גם ב' אלפי"ן², אבל על הרע"ב שכתב אוקימתא דאביי קשה, יעו"ש.

וכן צידד בביה"ל (שם), וז"ל, וגם אפשר דס"ל כאוקימתא דרב יעקב דמתניתין מני ר' יוסי היא דמחייב משום רושם ולפיכך חייב בכל גווני והוא פוסק ככל התנאים דברייתא דפליגי ע"ז.

בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן קצט אות ו) הוסיף דרש"י דקדק לשון המשנה בין משם אחד בין משני שמות. ובכל מקום נקט הפשוט תחילה. על כורחין סבירא ליה למשנה דאות אחת כפולה יש לחייב יותר.

ובתפארת ישראל (בועז) כאן כתב וז"ל, ומצאתי דאתי לידי משמע... שתורת אמת היתה בפיהם. מדאמרינן לעיל כתב אות אחת גדולה כשתים פטור. משמע ודאי ברור דהא ב' אותיות שוות ממש אף שאינן תיבה אחת חייב. דאל"כ לאשמעינן רבותא טפי, וכן בדין, דהרי הא דפטור באות א' גדולה. הוא משום דלא הוה דומיא דמשכן שהיו כותבין ב' אותיות א' בקרש זה וא' בקרש שבצדו כדי לזווגן כמ"ש רש"י (עה, ב ד"ה כתב). וכדי לזווגן מסתמא כתבו ב' אותיות דומות, וא"כ ע"כ ליכא מאן דס"ל כן רק ת"ק דמתני' דידן, והא דקאמר משם א'. היינו אא, דאי נימא דת"ק דמתני' כר' יודא דברייתא ס"ל. ורק בשש תת מחייב. א"כ סוגי' דאות אחת גדולה כב', דמשמע מנה דבב' אלפין חייב. אמאן תרמייה³.

אופן הכתיבה על הקרשים לשיטת רש"י ולשיטת הרמב"ם וביאור עומק השיטות

[ג] ועכ"פ בשיטת רש"י נראה כמו שכתב בתפא"י בתוך דבריו, וכן כתב באבני נזר, שבמשכן היו כותבין אות אחת כפולה בסוף קרש ראשון ובתחילת קרש שני, וכן היו כותבין אות אחת כפולה אחרת בסוף קרש שני ובתחילת קרש שלישי. וכן הי' עושין בכל הקרשים.

ויסוד לדבריהם היינו לשון רש"י לעיל שם, שבקרשי המשכן שתים היו כותבים, אחת בזו ואחת בזו, כדי לזווגן בשמותיהם אותן⁴.

ובאבנ"ז הוסיף עוד לפי דרכו שכיון שזווגן הקרשים היה על ידי אות אחת כפולה, על כן פשוט יותר לחייב באות אחת כפולה מבשני אותיות חלוקות, וכיון שכן ממילא מוכח דאפילו שני אלפי"ן שאינם תיבה בשום מקום חייב, משום שהרי כך היה במשכן.

² והעיר הר"ג רבי יעקב ישראל פיין שליט"א שאולי יש לפרש כן בכוונת הר"ד בפסקיו, וז"ל, אמר ר' יוסי לא חייבו שתי אותות אלא משום רושם. פי' טעם בא ליתן, שבכל עניין שכתבן חייב, שלא יהא אלא רושם בעלמא.

וחמשמעות הפשוטה בדברי הר"ד 'שבכל ענין שכתבן חייב' היינו אפילו בשמאל כמבואר בגמ', אבל לדברי הרש"ש בשיטת רש"י י"ל דקאי נמי על 'משם אחד', ודוק.

³ ויש להעיר על הוכחה זו שהרי הרמב"ם העתיק דין כותב אות אחת גדולה כב' אותיות, ולא כתב להדיא דין כותב ב' אלפי"ן.

⁴ ובדומה לזה מצינו במיוחד להר"ן לעיל (עג, א), וז"ל, והכותב שתי אותיות. פי' שכן היו כותבין בקרשי המשכן בראשונה אות אחת ובשנית שתי אותיות לידע שזו היא בת זוגו. וראה להלן בביאור שיטתו וישוב דברי הירושלמי לפי דבריו.

ולא כן מבואר בשיטת הרמב"ם שנראה מדיוק לשונו בפי"א ה"י שאם כותב אות כפולה פעמיים והוא שם אחד חייב רק באם יש לזה משמעות של תיבה כגון דד גג וכו'. וכתב המ"מ שלשיטתו באם יכתוב ב' אלפין יהיה פטור, ושכן משמע בגמ'. וכוונתו להא דאמרינן בע"כ שאם כתב א"א דאזרך לא מיחייב, וגם אליבא דר"ש למסקנא לא מיחייב. [ועי' בשנות אליהו להגר"א]⁵.

ובאבני נזר שם נקט ששורש הענין תלוי במה שהרמב"ם נחלק מהו אופן הכתיבה שהיה במשכן, שכך כתב בפירושו המשנה כאן, וז"ל, לפי שקרשי המשכן היו עשרים מפאת צפון ועשרים מפאת דרום ושמונה מפאת מערב, וסוף מספרן עשרים, כותבין על הראשון מצד אחד א, ועל השני ב, וכן כולם עד האחרון כותב עליו כ, וכיון שהדבר כן נמצא כותב על האחד עשר יא והן שתי אותות, וכך עד התשע עשרה.

ונראה להעמיק עוד בשיטת הרמב"ם, שבפשוט לפי שיטתו יש לאות משמעות של מספר ולא רק רישום, שהרי לאחר י כתבו יא ולא אות כ, [ועי' להלן בדין כותב אות אחת], ומעתה יל"ע במה שמבואר בדבריו שאם כותב ב' אותיות שוות שעולה מצירופם יחד משמעות של מלה כגון גג דד הרי זה נחשב לכתיבה. וצ"ב, שהרי מצד עצם הכתיבה כאשר כותב אותה האות פעמיים אין זה נחשב ככתיבת ב' אותיות, וע"כ היינו משום שזה נחשב ככותב אות אחת פעמיים ואין זה ב' אותיות, ומאי שנא כאשר יוצאת משמעות מהאות הכפולה.

וביותר, שהרי בכתיבה שהיתה על קרשי המשכן לא היתה משמעות מצד הצירוף של האותיות לתיבה, ומנא לן חידוש זה.

ואשר נראה לבאר, שכאשר כתוצאה מכתיבת האות בשנית יוצאת מילה כגון גג דד, אין אני דן את האות השניה כאילו האות הראשונה חוזרת על עצמה, אלא האות השניה נחשבת כאות אחרת באשר היא יוצקת משמעות חדשה בכתיבתה. ונמצא איפוא שלפי הרמב"ם אין דין כתיבת גג דד הלכה מחודשת אלא הרי זה ככותב ב' אותיות שונות.

משמעות של כתיבה בתורת רישום, והמקור לשיטת רש"י בלשון רבי יוסי במשנה

[ד] ונראה שיסוד מהלך שיטת רש"י הוא, לא זו בלבד שכך היה במשכן ותו לא, שהרי יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר שבמשכן כאשר כתבו את האותיות אא על ב' קרשים לזווגן היתה לכך משמעות שע"ז הכפילות של הסימון באות א' יכלו לזהותם ולזווגם זה לזה, משא"כ כאשר כותב על לוח ב' אותיות א' סמוכות אין לכך שום משמעות.

וע"כ דלא בעינן שבכתיבה זו יהיה לזה משמעות אלא סגי בכך שיש לזה משמעות בציוור מסוים, ואותו הציוור משכחת לה במלאכת המשכן, ומני אז נקבע שכתיבה כזו היא בכלל מלאכת מחשבת של כתיבה שאסרה תורה.

ברם נראה, שכאן יש חידוש מיוחד, כי כתיבה כזו של אא אינה כתיבה במובן הפשוט, שהמשמעות של כתיבה בעלמא היא שאני קורא בה תיבה מסוימת בעלת משמעות מצד

⁵ ובספר טל אורות הקדמון מפרש מ"ש במשנה בין משם אחד, היינו בכותב א"א, ונתכוון לכתוב ב' אותיות אלו בלבד. ומפרש כן אף בשיטת הרמב"ם (ה"ט) שסתם, הכותב ב' אותיות חייב, ולא חילק ביניהם כלל. ודוקא כשנתכוון לכתוב תיבה גדולה ולא כתב אלא ב' אותיות ממנה, בעינן שיהיו להם משמעות תיבה אחת, כגון גג דד וכו'. והוא חידוש, והמ"מ ורוב נושאי כלי הרמב"ם לא חילקו בכגון דא.

עצמה, כלומר, שהכתיבה מורה על תוכן מסוים, ואז זה בעצם לא תיבה אלא זה רישום לצורך שימוש של זיווג, ואין איזה מסר בכתיבה עצמה.

ועוד יש כאן חידוש בתוך חידוש, שגם כלפי הרישום, הרי אם יכתוב את האות אל"ף בב' הקרשים באותו האופן, לא יהיה ניכר איזהו הקרש הראשון ואיזהו בן זוגו, והדבר ניכר רק מחמת שכותב על קרש אחד בימינו ועל קרש אחד בשמאלו, וא"כ האות כשלעצמה כמות שהיא אין בה משמעות מספקת לולי הצבתה במקום מסוים.

ולכאורה צ"ב מנין לקח רש"י חידוש זה, חדא, מנין שכך היה במשכן, [ואולי היה כפי שיטת הרמב"ם שכתבו כל אות רק פעם אחת א' ב' וכו', ולא היה רישום בזוגות כלל]. ועוד, דבאמת צ"ב, עד כמה שאמנם אין התיבה בעלת משמעות עצמית, מנא לן להחשיב כתיבה למלאכה, והרי אין כאן אלא רישום בעלמא.

אולם באמת כן מפורש להדיא בלשונו של רבי יוסי במתני', "לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן, לידע איזו בן זוגו". הרי שהיו זוגות של קרשים במשכן, ומוכרח מזה שהרישום היה באופן שכל שני קרשים שימשו כזוג.

[ואילו הרמב"ם שהולק על פירוש זה, וכמו שנתבאר לעיל, נדחק טובא בפירוש הלשון, וז"ל בפירוש המשנה, "ופירוש בן זוגו, שעל ידו, כלומר הסמוך לו בשורה".]

ומעתה מוסבר היטב שטענת ר' יוסי היא שדווקא משום שאין לכל קרש מספר מסודר פרטי שלו, אלא המספר משותף לכל שתי קרשים נמצא שאין הכתיבה של אותו אות מהווה כתיבה אלא רישום בעלמא.

ובדעת רבנן דפליגי על ר' יוסי וסבירא להו שהחויב הוא משום כתיבה צ"ל דזה גופא שבחרו לציין אותיות ולא מספרים או כל רישום אחר, בזה סגי לתת לזה חשיבות של כתיבה, שהחשיבו את האותיות לציין ולסמן אתם.

הכותב ב' אלפי"ן לשיטת רבי יהודה ושאר תנאים דברייתא

[ה] והנה בסיפא דמתני' תנן, אמר רבי יהודה מצינו שם קמן משם גדול; שם משמעון ומשמואל, נח מנחור, דן מדניאל, גד מגדיאל.

ופירש"י, הא אתא לאשמועינן ר' יהודה, דאף על גב שלא נגמר מלאכתו, שנתכוין לכתוב תיבה גדולה וכתב מקצת, ואותו מקצת הוא תיבה המתקיימת במקום אחר חייב.

ולכאורה הדברים פלאיים, הרי בודאי י"ל מדנקט ר' יהודה גוונא דשם משמעון ולא א"א מאזורך, נראה דלא ס"ל שבאופן שכופל אות אחת פעמיים ג"כ נידון ככותב ב' אותיות, ואף זה בודאי איכלל בלישניה דר' יהודה.

ובאמת כן מפורש בדברי הראשונים דס"ל כרש"י, בפירוש ר"י מלוניל כאן, "ות"ק מיחייב בשתי אותיות אע"פ שהם שם אחד כגון שש, תת... ור' יהודה פליג עליה ולא מיחייב אלא כשהן שתי שמות כגון שם משמעון.

ובפסקי רי"ד, וז"ל, אמר ר' יהודה מצינו שם משם גדול. פי' דווקא זה מצינו שחייבה תורה, שאם נתכוון לכתוב שם גדול וכתב שם קמן ולא השלים הגדול חייב כיון שכתב שם קמן, כדילפי' בגמרא מאחת. ודווקא שם משמעון ונח מנחור, שהם שתי אותיות שאינן שוות, אבל שתי אותיות שוות לא חייבה תורה. ופליג אתנא קמא דאמר בין משם אחד.

ואשר נראה מוכרח מכאן כמו שכתב בביאור הלכה (סימן שמ"ה במשקין על השולחן), וז"ל, והמעייין היטב בדעת רש"י בכל הסוגיא יראה דס"ל דתנאי דברייתא לא פליגי אמתניתין כלל וכולהו ס"ל דאם מתכוין מתחלה לכתוב ב' אלפי"ן וכדומה חייב ומה דאמרי דפטור היינו דוקא כשנתכוין לכתוב מתחלה תיבה גדולה בזה ס"ל דאף דגילתה התורה אחת מאחת דאפילו אם כתב מקצתו חייב עכ"פ בעינן שיהא באותה המקצת איזה תיבה כמו שהיה דעתו מתחלה ולכך פטור על אל"ף אל"ף דאאזר"ך שאין בזה תיבה כלל ומקרי לא נתקיימה מחשבתו, ור"ש דפוטור עד שיכתוב את כל השם נמי מיירי בכח"ג וכמו שמוכח מרש"י בד"ה את כולו אבל אם מתחלה נתכוין לכתוב רק ב' אותיות לכו"ע חייב ואפילו באל"ף אל"ף ואפילו לר"ש.

וכך כתב בשפת אמת וז"ל, לכן נראה לפרש דדוקא אם רצה לכתוב אאזר"ך וכתב א"א בהא אמרינן דאע"ג דשם משמעון חייב מ"מ א"א מאאזר"ך פטור אבל אם לא הי' רצונו לכתוב אלא ב' אלפין גרידא שפיר חייב ועי' היטב בגמ' ונראה כי כנים דברי⁶.

והראו שכבר קדמם במיזחם להר"ן לעיל (עה, ב), וז"ל, ומיהו מ"מ לא בעי' שיהיו שם דומיא דשם משמעון או יה מיהודה דלא נאמרו אלו אלא כדי לחייב משום מלאכת מחשבת לבד דסד"א כיון דאין במחשבתו אלא לכתוב שמעון או יהודה לא ליחייב קמ"ל כיון דשם הוא

---

⁶ וכ"כ בספר בן אורי כאן, ועי' בשו"ת בית שערים (או"ח סי' קכב).

ובשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' מ) השיב על דברי הביה"ל הנ"ל בטענה גדולה, דמוכח מתוך הסוגיא שא"א לחלק בחילוקו של הביה"ל שכל דברי ר"י אמורים בבא לכתוב תיבה גדולה וכתב תיבה קטנה, דהכי איתא בברייתא ועשה א' יכול עד שיכתוב כל השם ועד שיארוג כל הבגד ועד שיעשה כל הנפה ת"ל מאחת, אי מאחת יכול אפי' לא כתב אלא אות א' ולא ארג אלא חוט א' ולא עשה אלא בית א' בנפה ת"ל אחת, הא כיצד, אינו חייב עד שיכתוב שם קטן משם גדול, שם משמעון כו'. מבואר מתוך ברייתא זו, דאי לאו דכתבה תורה "אחת" הו"א דמתחייב בכתב אות א' וארג חוט א' כו' כדמוכח ממילת "מאחת".

ועתה אי נימא דהך ברייתא ומסקנתה שאינו חייב עד שיכתוב שם קטן משם גדול לא קאי רק אנתכוין לכתוב שם גדול ולא השלימו, אבל אם מעיקרא לא נתכוין לכתוב שם גדול חייב אפי' באינו שם ר"ל שאין לו שום משמעות, א"כ כמו כן נימא דחייב בזה אפי' לא כתב רק אות א' ואפי' לא ארג רק חוט א' כו', דהא הך מיעוטא דאחת דילפינן מיניה עד שיהי' שם קטן משם גדול לא קאי רק אהיכי שנתכוין מעיקרא לכתוב שם גדול, ואכתי מנ"ל לפטרו גם היכא שמעיקרא לא נתכוין אלא להכי. ואם נימא שיש איזה לימוד ע"ז שאינו חייב אלא בכתב ב' אותיות וארג ב' חוטין או שכך היא הלמ"מ, א"כ תקשה, איך קאמר אי מאחת יכול אפי' לא כתב אלא אות א' ולא ארג אלא חוט א' כו', ואטו אם הישב לעשות בגד ולכתוב גדול יתחייב בכתב אות אחת או ארג חוט א' מה שלא היה חייב עליו אפי' אם היה מתכוין מתחילה לכך, אתמחה.

אלא ודאי הדבר פשוט, דמהך קרא גופא ילפינן לכל מקום שאינו חייב אלא בעושה מלאכה המתקיימת, כמו שפרש"י (ד"ה שם משמעון). שהרי מדמינן מקצתה בלבד לשם (פסוק י"ג) דכתי' ועשו אחת, (ופסוק כ"ב) ועשה אחת (ופסוק כ"ז) בעשותה אחת שמשמעותה שעשה את כולה זה לזה, ואמרינן שאף שחייב לעשות הרבה מ"מ חייב אף בעושה מקצת אם היא דומה לאחת.

וכן הוא פירוש הסוגיא, דמאחת משמע שאפי' אם לא עשה רק מקצת העבירה חייב קרבן, ואחת משמע דוקא אם עשה העבירה לגמרי אז הוא חייב, וע"ז דרשינן דודאי חייב אפי' בעושה מקצת העבירה, והא דכתיב אח"כ אחת דמשמע דוקא בעושה כולה, זה בא להורות שלא בכל אופן חייב על מקצתה אלא אם יש במקצתה עכ"פ שיעור כולה ואי לא הוי כתיב אחת הו"א דלעולם חייב אפי' בכתב אות אחת וארג חוט אחד ע"כ כתיב בשאר הפסוקים, להורות שצריך שיעור מתקיים במקום אחר, ואז אפי' אם היה כוונתו מעיקרא לעשות יותר חייב. אבל דווקא אם הוא ממש באופן שחייב עליו במקום אחר דהיינו שהוא מתקיים במקום אחר. נמצא אין שום נפק"מ בין עשיית מקצת המלאכה לבין עשיית כולה.

חייב אבל בכותב שתי אותיות באיזה אות שתהיה חייב דהא הוּו בקרשים ז"ח ט"י כדי לזווגן אף על פי שאינן שם כן ראיתי לתלמיד אחד בשם רבו הרשב"א ז"ל.

ולפי דברי הביאור הלכה מבואר היטב שבדברי ר"י לא שמעינן שחולק על דינו של ת"ק לחייב בכותב ב' אלפי"ן, ולכן פירש רש"י שר"י בא לאשמועינן דחייב אע"פ שלא נגמרה מלאכתו וכו'.⁷

ונראה עוד שבשיטת רש"י זה מוכרח לפרש כן, דאי נימא דר"י פליג על עיקר דין הרישא, אמאי נאיד לדבר מענין כותב שם משמעון, ליפלוג וליתני בדין כותב משם אחד דהיינו כותב ב' אלפי"ן, וע"כ דדין הסיפא חלוק לגמרי, וכמש"נ.⁸

אלא שלכאורה צ"ב בהבנת הסברא, שעד כמה שכתובת אות אחת פעמיים נחשבת ככתיבת ב' אותיות שונות, מה גרע כאשר נתכוין לכתוב תיבה גדולה יותר והפסיק באמצע, שהרי הך דלא נתקיימה מחשבתו אין סזה גריעותא, והראיה שבכתיבת שם משמעון מתחייב, ומאי שנא שכאשר מצטרפין ב' החסרונות גם שכותב פעמיים אות אחת וגם שלא נתקיימה מחשבתו מיגרע גרע לר' יהודה.

ויתכן שבחידושו זה של ר"י שאני מחייבו על חצי מלאכה כאשר זה מלאכה שלמה במקום אחר, בזה הוא דמחייב ר"י דווקא בשם משמעון ומשמואל, והיינו כאשר החצי תיבה היא תיבה שלמה, וענין מלאכת הכתיבה היא מאותו ענין, שהכתיבה עצמה יש לה משמעות, אלא שאני בא לדון שלא השלים את התיבה שברצונו לכתוב, ומחייבין אם יש כאן משמעות של תיבה אחרת ממה שרצה לכתוב. אבל באם מתכוין לכתוב תיבה ויצא תחת ידו משמעות חיצונית של כתיבה שמשמעות לצורך זיהוי וזיווג, בכה"ג לא הפליג ר"י לחייבו כאשר לא התכוין לכך, ואין זה בכלל ריהטת מלאכתו.

חילפותא מקרשי המשכן או מקרא דבעשותו אחת מהנה

[ו] לפי דברי הביאור הלכה נראה ליישב הערת הרמ"א בתשובותיו (סימן קיט) בתוך דבריו וז"ל, ומנ"ל לרש"י דהיו כותבין אות בזה ואות בזה, דלמא היו כותבין אות אחד על ב' קרשים בחד ועי"ז היו יודעים שהוא בן זוגו, דאין לומר מדבעינן ב' אותיות ש"מ דבמשכן ב' אותיות היו, דזה אינו דהשיעורין לא למדו ממשכן רק ענין המלאכה. ותדע שהרי פליגי התם על איזה ב' אותיות מחייבין, אי בעינן שם משמעון או גז מגדיאל או ת"ת או אי מחייבין בא"א משום דכותבים בגלגלורי. ולמדו שם הכל מדכתיב בעשותו אחת מהנה ולא למדו ממשכן, דאדרבה אי הוי למדין ממשכן הוי מתחייב בכל ב' אותיות בעולם כמו דמחייב התם רבי יוסי, דקאמר לא חייבו ב' אותיות אלא משום רישם, שכך היו כותבין על קרשי

⁷ והעירוני לדברי התוס' לעיל (ע, ב ד"ה שם משמעון), וז"ל, האי לישנא לא הוה צריך למימר כיון דאליבא דר' יוסי קאי דסבר בפ' הבונה דאפי' שריטה אחת על שני נסרים או שני שריטות על נסר אחד חייב אלא ניהא ליה למנקט לישנא דמתני' דהבונה, א"ר יהודה מצינו שם קמן משם גדול שם משמעון.

ויש לדון אם משמע מלשון התוס' שלא כדברי הביאור הלכה הנ"ל, ותלוי מה כוונת תוס' שיהיה כתוב לר"י, אם שבא לסרוט שתי שריטות ועלה בידו שריטה אחת או שגם בכתב כל דבר

⁸ ובאמת זו הערה גדולה בשיטת הרמב"ם, שנראה בשיטתו דלר' יהודה רק בכתיבת אותיות לא זהות כמו שם חייב ולא באותיות גג אף שיש לזה משמעות של מילה, דלפי"ז נמצא שר"י דמתני' חולק על ת"ק בדין כותב משם אחד היינו אות א' פעמיים כאשר יש לזה משמעות, אמאי נאיד ר"י לחלוק בכותב תיבה קטנה מתוך תיבה גדולה, ומצד ההלכה של בעשותה אחת מהנה, ולא מודגשת עיקרה של הפלוגתא בדין חיוב כתיבה בשבת, וצריך תלמוד.

המשכן לידע איזה בן זוגו. וקאמר בגמרא לפיכך שרט שריטה אחד על ב' נסרים חייב, וא"כ ה"ה דהוי לן למימר כה"ג באות אחד, אלא שאין דרך מחיקה וכתובה בכך.

ברם לפי דברי הביה"ל את"ש היטב, שבודאי גדר מלאכת כתיבה ושיעורה למדנו רק ממה דחזו במשכן, וכל נידון חברייתא בילפותא דקרא דבעשותו אחת מהנה היינו רק כלפי גדרי חיובי המלאכה כאשר לא נתקיימה מחשבתו.

ושוב מצאתי בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן רי אות יא) שכבר דחה קושיית הרמ"א מהאי טעמא ממש, וז"ל, ומה שכתב הרמ"א ותדע דהרי בהבונה פליגי באיזו שתי אותיות חייב ולמדו הכל מדכתיב מאחת מהנה ולא למדו ממשכן, דברים אלו תמוהים דמאחת מהנה למדו שם בכותב שתי אותיות משם גדול כמו שם משמעון. אך באיזהו אותיות חייב הוא פלוגתא בפני עצמו. ואין זה ענין לאחת מהנה.

ולכאורה יש לדון אליבא דרש"י, מה הדין בכתב שתי אותיות שאינם משם אחד, ומצירוף ב' האותיות יחד לא מתקבלת תיבה, וכגון אל"ף גימ"ל וכיוצא בזה, שאולי לא יתחייב בכה"ג, שהרי במשכן היה ב' אותיות שוות לצורך רישום, ויש לשתי האותיות יחד משמעות של זיווג, ולא ב' אותיות שאין להם משמעות יחד.

איברא, שבסתימת לשון המשנה שלא חילקה בזה היה נראה שגם בכה"ג חייב, וכן נקט בפשטות במשנה ברורה (סי' שמ ס"ק כב אות ה). ולכאורה מוכרח כן, שהרי בודאי חייב על כתיבת א"א גם כאשר אין לזה שום משמעות, ובמשכן היה לזה משמעות של רושם, וכאן הוא מתחייב כ'כותב', ובע"כ שמה שהיה במשכן נותן לזה חשיבות, אבל סו"ס ב' אותיות נחשב ככתיבה, ודוק.

הצעה בדעת רבן גמליאל דברייתא לומר דפליג בדין כותב אא

[ז] והנה לשון הגמ' בע"ב, קתני מיהא, רבי יהודה אומר אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד חייב. לא קשיא, הא ידידה, הא דרביה. דתניא, רבי יהודה אומר משום רבן גמליאל אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד חייב, כגון שש, תת, רר, גג חח.

והנה בלשונו של רבי יהודה בשם רבן גמליאל כאן בברייתא לא נזכר דמיירי דווקא בבא לכתוב תיבה גדולה וכתב תיבה קטנה, ונראה דמיירי בסתמא, ומעתה יש לדקדק טובא אמאי נקט ב' אותיות והן שם אחד דווקא צירוף של ב' אותיות שיש להם משמעות כגון שש תת ולא נקט גם אא.

ויתירה מזו נראה לדקדק בלשון רש"י לעיל בסמוך על דברי רבי יהודה בברייתא המקבילים לדבריו בברייתא בשם ר"ג, וז"ל, אפילו לא כתב – מתיבה גדולה. אלא שתי אותיות של שם אחד כגון שש תת – והן מתיבות גדולות, כגון שש מששכצר, מששך, ששם, תת מתתראו, תתנו, וכל שכן אם נתכוין לקטנה תחילה.

ובלשונו 'וכ"ש אם נתכוין לקטנה תחילה', משמע שאף זה מכלל חידושו של ר"י הוא, ולכאורה ה"ל למימר שבנתכוין לקטנה תחילה אינו מכלל נידון דברי ר"י כלל, וכמו שנתבאר לעיל שר"י לא בא לומר דין במלאכת כתיבה אלא בהל' חיוב הטאת בגוונא שנתקיימה מקצת מחשבתו, וזה דין כללי בכל התורה כולה.

ואשר היה מקום לפלפל בס"ד ולומר שכל דברי הביה"ל הנ"ל אמורים רק בשיטת ר' יהודה דמתני', והיינו ר"י ידידה, שנאיד לומר דינו בכתב שם משמעון ומשמואל, וטעמיה כמו שכתב רש"י כאן, 'מאחת שם משמעון' – כתב מאחת למימר דאפילו לא כתב אלא מקצתה, ובלבד שתהא מקוימת במקום אחר, דומיא דאחת דרישיה דקרא'. והיינו שיש כאן נידון

של 'מאחת' – שיהיה דומה לאחת, ולכן בעינין תיבה המקיימת במקום אחר, ואם כותב אות אחת פעמיים אף שנוצר מזה תיבה שלמה אין זה נחשב דומיא דאחת.

והביאור הוא שכאשר אחד כותב אות אחת פעמיים, אם נתכוין ליצור מזה תיבה זה נחשב לכתובה, ואולי אפילו אם נכתבה האות פעמיים בלי משמעות, אבל זה לא דומיא של תיבה שהיא צירוף של ב' אותיות שונות, וזהו דעת ר' יהודה דמתני'. אבל ר"י דברייתא בשם רבן גמליאל מחייב גם בכותב אות אחת פעמיים, וע"כ דלא סבירא ליה הך סברא דבעי דומיא דאחת, וא"כ קשה אמאי לא נקט גוונא שכותב אות אחת פעמיים. ונראה מזה דפליג על עיקר דין הכתיבה בשבת, וסבר שכתובה של אות אחת פעמיים אינו חייב עליה בלא שיש לזה משמעות. ועי'.

ואף שבאמת בלשון הביה"ל נראה שכל תנאי דברייתא לא פליגי על דין הכותב אא בבא לכתוב רק אא, לפי דברינו נראה שדעת ר"ג בברייתא פליגא.

בדין כותב אות אחת אם הוי בכלל דין חצי שיעור

[ח] והנה היה מקום לפלפל ולדון נפ"מ בין ב' השיטות, אם ב' אותיות היינו ב' אלפ"ן או רק ב' אותיות שאינם שוות, בעיקר ההגדרה של ב' אותיות, שלפי שיטת הרמב"ם שמדובר בב' אותיות שונות, ובב' אותיות שונות נקטו הפוסקים בשיטת הרמב"ם שגם אם אינם מתחברות לתיבה אחת נחשב לכתובה, ובע"כ שכל אות היא לעצמה, וכל אות מגדירה דבר אחר, וכמו בקרשי המשכן האותיות הגדירו את המספר הסידורי של הקרש, ושיעור ב' אותיות הוא דין שיעור של חשיבות בעלמא. ועל כן נראה מסברא שכותב אות אחת יהיה אסור מה"ת כדין חצי שיעור.

אולם לשיטת רש"י דהכותב ב' אותיות היינו אפילו שכותב אותה האות פעמיים, ומה שהיה במשכן היינו הצירוף של ב' האותיות כזוג, וכמש"נ לעיל, אזי יש מקום לומר שענין ב' אותיות אינו רק דין שיעור, אלא פחות מב' אותיות אינו נחשב לכתובה כלל⁹.

ומצינו בזה בביאור הלכה (סימן שמ סעיף א ד"ה על ב' שערות) שדן באריכות אם איסור כתיבת אור אחת הוא מדאורייתא או רק מדרבנן, וז"ל, ולענין אם הוא מדאורייתא או מדרבנן במ"א משמע שהוא מדאורייתא כמו כל חצי שיעור של מאכלות אסורות דקי"ל כר' יוחנן דאסור מן התורה דהטעם דחזי לאיצטרופי דאמר שם ביומא דף ע"ד שי"ך גם בזה וכן אם נאמר משום דכתיב כל חלב מסתברא דילפינן מניה ג"כ לכל התורה וכדכתבו התוס' שם דס"ל לר"י דמשום דחזי לאיצטרופי לכך אסרה התורה וא"כ ה"ה בכל דבר דחזי לאיצטרופי [ודברי הח"צ בסימן פ"ו שרצה לחלק בחד תירוצא בין השוין ורצה להוכיח סברתו מן התוספות דחוקין מאד] וכן הוא ברש"י בהדיא דף ע"ד ד"ה וכי ובהג"א פרק כ"ג סימן י"א וכ"כ האו"ז בה"ש אות נ"ט ובחידושי המאירי בדף ע"ד ובר"י נ"ב ח"ד ואין להקשות על דברינו ממה דאמרו בדף ג' כל פטורי דשבת פטור אבל אסור ופירש"י שהוא אסור מדבריהם והרי בדף ק"ב ע"כ איתא דאם אינן נהגין זה עם זה פטור שהוא כמו אות אחת וכדומה עוד כמה משניות ולדברינו הנ"ל הוא איסור מדאורייתא ורק שפטור מחטאת די"ל דמה שכתב רש"י שהוא מדבריהם רצה לכלול בזה כל הפטורים דעכ"פ איסור דרבנן יש בהן ואה"נ דיש בהן שהוא איסור תורה. ובזה מיושב נמי דברי הרמב"ם פ"א מהלכות

⁹ ולכאורה יש להעיר טובא מלשון הגמ' בסמוך, והתניא ועשה אחת יכול עד שיכתוב כל השם, ועד שיארוג כל הבגד, ועד שיעשה כל הנפה תלמוד לומר מאחת. אי מאחת יכול אפילו לא כתב אלא אות אחת, ולא ארג אלא חוט אחד וכו'. ולכאורה היכי משכחת לה שיתחייב בכותב אות אחת, והלא נאמר דין שיעור של ב' אותיות דילפינן ממשכן. ואי איכא איסור חצ"ש גם על אות אחת יש לדחוק שהמכוון הוא על איסור דאורייתא ולא על חיוב חטאת.

שבת הלכה ג' דלא יסתור לדין זה. אך דברי רי"ו בני"ב חי"ד בענין כתיבה מוקשה קצת דהוא סותר למה שכתב בריש החלק. ואולי דמה שכתב בכל אלו לאו דוקא ולדינא אין לזוז כלל מדברי כל הפוסקים הנ"ל. עכ"ד.

וכהך גיסא שזה מה"ת, יעויין עוד במשנה למלך בפ"ה מהל' שבת הי"א, ובמנחת חינוך במוסד השבת מלאכת כותב, ובשו"ע הרב (סי' שמ סעיף ד) ובתוספת שבת (שם סק"ז).

והפמ"ג הראה מקום לפיהמ"ש להרמב"ם דבאות אחת יש בו משום חצי שיעור, וז"ל הפמ"ג בפתיחה כוללת, וכל השיעורין הוא לחייב סקילה כרת וחטאת הא לענין ח"ש אסור בשבת כמו בשאר איסורין.

והביאו בזה לשון התו"כ, ומובא גם בילקוט פ' אחרי, וז"ל מנין שלא יכתב אות אחת ולא יארג חוט אחד ת"ל כל מלאכה ריבה.

ומאידך, בתוספתא (פ"ד דביצה ה"ב) כתב וז"ל הכותב אות אחת בשבת חייב חטאת, וחכמים אומרים אינו אלא משום שבות. וכן נקטו בשו"ת חסד לאברהם להגאון ר' אברהם תאומים ז"ל (מהדו"ק סימן כח) וכן בספר מוגן אבות למהר"ם בנעט¹⁰. [ועי' עוד בשו"ת אבני נזר או"ח סי' קפו וסי' רה, ובשו"ת באר יצחק או"ח סי' יד, ובשו"ת שבט הלוי ח"א סימן קיה, ובשו"ת להורות נתן ח"ז סימן כז].

כותב ב' אותיות שונות שאינם מצטרפות לתיבה

[ט] והנה בדין כותב ב' אותיות שונות כגון אר שאינם מצטרפות למילה, יש לדון אם נחשב ככותב ב' אותיות, ויפרד לשני ראשים. לשיטת רש"י, יתכן לומר שרק כאשר כופל את כתיבת האות אלף חייב משום שכך היה במשכן, שהיה רישום זוגי של ב' קרשים יחד, אבל לכתוב ב' אותיות שאינם זהות לאו מידי עבד.

ומ"מ נראה מסברא שיהיה חייב, וכן יש ללמוד מסתימת לשון המשנה, [ואין ללמוד ממה שנקט רש"י ב' אלפין דלרבותא נקט], כי אחר דילפינן כתיבה מרישום, בהכרח שיש משמעות וחשיבות לכתיבת אותיות, וא"כ בתורת כתיבת אותיות ודאי שאין לדון כתיבה כפולה של אות שנחשב לכתיבה יותר מכתיבה של ב' אותיות שונות. וכן נראה שנקט בשיטתו במשנה ברורה (ס"ק כב אות ד, ועי' שעה"צ ס"ק לח).

ולשיטת הרמב"ם לכאורה פשיטא טפי שיתחייב, וכן דייק המנ"ח בשיטתו. וכ"כ בפשיטות בישועות מלכו.

כמה קושיות על הנתבאר בדעת רש"י דכתיבת אות אחת אינה כלום והצעת סברא בשיטת רש"י

[י] ברם, יש לדון בגדר זה שנתבאר בשיטת רש"י לומר שכתבת אות אחת אינה כלום, ואפילו חצי שיעור איננה, ורק ב' אותיות יש לזה צורת המלאכה, ובטעמו של דבר, בפשטות יש לומר דהיינו דומיא דמלאכת המשכן שכך היתה הכתיבה באופן של זוגות, וככל מה שנתבאר.

אולם התינה אם רק כתיבה של ב' אותיות שיש בצירופם משמעות של רישום דהיינו אב, או אפילו אא באופן שזה מחולק לשני קרשים וכיו"ב היתה נחשבת לכתיבה, הרי שזה גדר המלאכה כתיבת ב' אותיות בצורה של רישום, אבל אם גם כתיבה של ב' אותיות מכל מין

¹⁰ ויסוד דבריו לבאר מפני מה במלאכת כותב וכן באורג ופוצע ותופר פירש שיעור טפי מהשאר, וכבר עמדו ע"ז התוס' (עג) 'צריך לפרש למה פירש כאן... שיעור טפי מבשאר'.

שהוא, ואפילו אין שום צירוף וחיבור ביניהם, נחשבת לכתיבה, צ"ב טובא, מה ענין זה לב' אותיות שהיו במשכן.

ולכאורה מוכרח מזה שאף כי במשכן המלאכה היתה בצורה מסוימת, מ"מ יש כאן גוון של חשיבות בכתיבת אותיות, אשר מזה הטעם בחרו לכתוב אותיות ולא סימנו בסרימות או בסימונים אחרים, ומזה ילפינן למלאכה של כתיבה, וא"כ מנא לן למילף שרק ב' אותיות זה צורת מלאכה, אחר שכלא"ה בב' אותיות שכותב כאן אין את המעלות והשימוש שהיה במלאכת המשכן.

וביותר יש להקשות, מן הדין המפורש לקמן (קד, ב), כתב אות אחת והשלימה לספר... חייב... רב אשי אמר אפילו תימא רבנן, להשלים שאני. ומבואר שאות שמשלימה ספר יש לה חשיבות שאפילו אות אחת הרי היא נחשבת לכתיבה ולא בעינן ב' אותיות.

וקשה דהתינה אם דין ב' אותיות הוא דין שיעור, ניתן לומר שענין שיעור היינו חשיבות מלאכה, ובעלמא ב' אותיות זו כתיבה חשובה, ואות אחת הרי היא כתיבה שאינה חשובה דיה, ובגוונא שהאות האחת משלימה כתיבת ספר שלם יש לה משנה חשיבות במשקל של ב' אותיות, אבל אי נימא שדין ב' אותיות היינו משום שזו צורת המלאכה, א"כ אות אחת אינה כלום, ומה יועיל לנו שהאות הלזו היא חשובה ומשלימה כתיבת ספר.

ולכאורה מוכרח מזה שמושג כתיבת אות הוא ביטוי של דבר מסוים, ואות אחת אינה משמשת כביטוי, כי גם רישום וגם כתיבה הביטוי שלהם הוא ע"י ב' אותיות לפחות, וב' אותיות משמשות לביטוי, ולכן ישנה חשיבות וצורת כתיבה רק לב' אותיות ולא לאות אחת, ולא בעינן שבגוונא דידן יהיה צירוף של בטוי אחד ומשמעות אחת לב' האותיות יחד, אלא שב' אותיות נחשבות כמבטא המבטא בכתיבה.

ובאות המשלימה לכתיבת ספר, יש לה ערך של מבטא גם אם היא אות אחת, והיינו לא מצד הביטוי הפרטי של אותה האות, אלא אותה האות יוצקת ומחילה שם כלי מבטא על כל הספר, והרי זה יצירת ביטוי נוספת רחבה מאשר כתיבה פרטית של ב' אותיות. ועייין.

ביאור שיטת הירושלמי

[יא] איתא בירושלמי כאן (ה"ג), תני בשם רבי יודה כתב שני אותות שוים והן שם חייב כגון שש תת גג רד חח. ורבנן אמרי ב' אותיות בכל מקום. אשכחת אמר קלת וחמרת. על דר' יודה קלת וחמרת. על דרבנן קלת על דר' יודה כתב שתי אותיות שוין והן שם על דעתיה דר' יודה חייב. על דעתהון דרבנן פטור. קלת על דרבנן שתי אותיות מכל מקום אף על פי שאין שם. על דעתהון דרבנן חייב. על דעתיה דרבי יודה פטור.

העולה מדברי הירושלמי שנחלקו רבי יהודה ורבנן מן הקצה אל הקצה וישנה חומרא וקולא בדברי כל שיטה, לרבי יהודה מתחייב על כתיבת ב' אותיות שיש בהם משמעות של תיבה, ואפילו אם ב' האותיות הינם משם אחד כגון גג, ואילו בכתיבת ב' אותיות שונות שאין בצירופן משמעות פטור, ולרבנן מתחייב על כתיבת ב' אותיות שונות, ואפילו אין בהם משמעות של תיבה, ואילו בכתיבת ב' אותיות שוות פטור ואפילו אם מתקבל מכפילות האות מילה.

והנה סברת רבנן בירושלמי יש להבין בפשיטות דסבירא להו כשיטת הרמב"ם הנ"ל, דיסוד ענין כתיבת ב' אותיות היינו אותיות שאינם שוות, ולית להו סברת חידוש בדבריו שאם כופל כתיבת אות אחת ונוצר מן הצירוף תיבה זה נחשב כאות חדשה. אולם סברת ר'

יהודה בירושלמי קשה להבין, מנין לקח ענין החיוב על צירוף של תיבה, אחר שבמשכן, הן לשיטת רש"י והן לשיטת הרמב"ם לא היה צירוף של האותיות, וככל הנתבאר.

ובדרך חידוד יש לומר על פי השיטה המחודשת של המיוחס להר"ן (לעיל עג, א), וז"ל, והכותב שתי אותיות. פי' שכן היו כותבין בקרשי המשכן בראשונה אות אחת ובשנית שתי אותיות לידע שזו היא בת זוגו.

הרי לנו שמחד גיסא הוא מיאן בשיטת הרמב"ם, וכנראה מלשונו היינו מחמת דיוק לשונו של רבי יוסי במתני' 'לידע איזו בת זוגו' שאין משמע ככל בשיטת הרמב"ם, ומ"מ לא ס"ל ששיעור ב' אותיות נוצר כתוצאה מכתיבת אות א' פעמיים על ב' קרשים, אלא בקרש השני היו כותבים לסימן ב' אותיות.

ולפי שיטתו יתכן לומר שכבר במשכן הב' אותיות זה צירוף של ב' האותיות יחד, ומעתה יש לומר שזו שיטת ר"י בירושלמי, דמה"ט מחייב על כתיבת משמעות אחת בצירוף ב' האותיות. [ואף שבמשכן זה לא היה משמעות של תיבה אלא משמעות של רישום, וזו בעצם טענת ר' יוסי במתני', כמו שנתבאר לעיל]. ועיין.

אגב יצויין לדברי המאירי כאן בדעת ר' יהודה במתני' שכתב להדיא להיפך מדברי הירושלמי בשיטת ר' יהודה שכל שכתב ב' אותיות שאינם שוות אפילו אין להם שום משמעות יחד חייב, וזה כדעת רבנן בירושלמי, וז"ל המאירי, כיצד נתכוון לכתוב פסוק או אגרת משכתב שתי אותיות חייב ולא סוף דבר כשהן תיבה כגון שם משמעון אלא אפי' שאינן תיבה כגון אר מאריך אף על פי שאינן תיבה.

ענף שני: חיוב כותב ורושם אליבא דרבנן ואליבא דר' יוסי

במתני', אמר רבי יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן, לידע איזו בן זוגו.

ביאור פשט המשנה לשיטת רש"י

[א] בדברי רש"י מבואר שדעת ת"ק שכל החיוב של כתיבה היינו כתיבת אותיות [ונראה דמה"ט פירש רש"י דסימניות לאו היינו סימוני אותיות כמו נונין הפוכין, אלא שכותב אותיות רק שכותב בדיו ובסיקרא], ואתא ר"י לחלוק ולומר שהחיוב של כתיבת אותיות במשכן אינו משום שכתב אותיות במסוים, אלא כתבו את האותיות בתור סימנים ורשימות, ולכן אפילו לא כתב אלא רשם שני סימנים בעלמא לסימן חייב.

והיה מקום לשאול למה לא אמר ר"י להדיא את דינו המחודש שהייב גם על רשימות כמו פריטות, וכמו דתניא בברייתא בע"ב, אמר רבי יוסי וכי משום כותב הוא חייב והלא אינו חייב אלא משום רושם, שכן רושמיין על קרשי המשכן לידע איזו היא בן זוגו. לפיכך שרט שריטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד חייב.

אולם נראה הביאור פשוט דר"י קאי על דברי ת"ק שמפרש את החיוב של מלאכת כותב משום כתיבת אותיות, וע"ז חולק ר' יוסי בכל עוז ואומר שכל החיוב בכתיבת ב' אותיות הוא מצד הרושם שבדבר, וזה עיקר רבותא דיליה, ולכן לא מרח ר"י לפרש הנפקותא למעשה ברשם או שרט ב' סימנים בעלמא.

ובשיטת רש"י נראה דאליבא דת"ק אין בכלל מלאכת כתיבה אלא כתיבת אותיות, ועל פריטה או עשיית רשימה בעלמא אינו חייב כלל, לא משום אב ולא משום תולדה, ויעויין בספר דברי יחזקאל (סי' ד אות א) שהאריך להוכיח כן.

והנה בגמ' מקשה על דין המשנה שהכותב בשמאל חייב, הרי אין דרך כתיבה בכך, ומייתי תרי שינויי, דעת אב"י דמיירי בשולט בשתי ידיו ודעת רב יעקב בריה דרב יעקב דכולה מתני' ר"י היא דאמר שהחויב הוא משום רושם, ובשמאלו נמי רושם מיהא הוי.

ולכאורה דדברי רש"י בפירוש מתני' אולי כפירוש אב"י, ואילו לדעת רב יעקב דכולה מתני' ר"י בודאי שר' יוסי בדבריו במתני' 'לא חייבו ב' אותיות אלא משום רושם' לא בא להשמיענו חיוב רושם, שהרי זה כבר מבואר ברישא דמתני' בדין של כתיבה בשמאל.

דין כתיבה בשמאל אליבא דר' יוסי

[ב] והנה יש לדון בדעת ר' יוסי שהחויב הוא משום רושם, וחייב אפילו בכותב בשמאל מה"ט מלתא דרושם, דהתינה בבא לרשום ולעשות סימן, אבל בכותב אותיות הרי אין דרך כתיבה בכך, ומה לי ששייך לדון על מלאכתו מצד רושם, הרי בא לכתוב וכלפי כתיבה – אין דרכו בכך.

ויעויין בספר דברי יחזקאל (שם) שיצא לחדש לפוטרו בכה"ג, ונדחק להעמיד דברי הגמ' דווקא שלא היתה כוונתו לצורך כתיבה אלא לצורך רשימה, יעו"ש, ותמך יסודו בפירוש רבינו חננאל לקמן בשמעתין¹¹.

אולם נראה דהאמת יורה דרכו דבשיטת רש"י לאו מילתא דמסתברא היא כלל, ואדרבה, זהו כל מילתא דר' יוסי דאין חפצא כזה שנקרא מלאכת כתיבה, וכל שם החיוב והגדרת המלאכה של כתיבה היא אך ורק מלאכת רושם, ולכן אמרינן שגם כאשר כתבו אותיות שלמות במשכן לא היה זה אלא רושם ולא כותב.

ומעתה פשוט שאין מושג כזה של אין דרך כתיבה בכך, כי הפטור של אין דרך כתיבה בכך אינו מצד שזה שינוי באופן עשיית המלאכה גרידא, ומחלכתא דשינוי או כלאחר יד, אלא זה מיעוט מעיקר צורת המלאכה עצמה, שכתובה בשמאל אינה כתיבה בכלל, [ויעויין להלן ענף ג בדין כתיבה בשמאל שנתבאר בס"ד], אבל לר"י חפצא דמלאכה זה רושם, ובזה לא נתמעט שמאל.

[ומדברי רבינו חננאל ליכא למישמע מינה, שיתכן ואזיל בשיטת הרמב"ם, וכמו שיתבאר להלן אי"ה].

ביאור פשט המשנה אליבא דר' יעקב

[ג] ובאמת לדברי ר' יעקב קשה מאוד להבין דברי המשנה כמות שהן, שהרי כבר ברישא מבוסס על דעת ר' יוסי שהחויב הוא משום רושם, ולכן חייב על שמאלו, וא"כ מאי אתא ר"י למימר בדבריו שהחויב הוא רק משום רושם ולא משום כותב.

זאת ועוד, למה לא השמיענו להדיא עיקר הדין דיליה שגם ברשם או שרט חייב כמו בברייתא, והרי עיקר ההבנה של רושם כבר כלולה בדין הרישא.

¹¹ והראוני לשון המנחת חינוך (מצוה לב סוף אות לד): ונראה דכל דין כותב יש לרושם כיון דהוא תולדת כותב והרושם בשמאל פטור, ע' בגמרא דוקא לר"י חייב בשמאל ולא לת"ק להר"מ. ויעו"ש עוד באור שמח פי"א הי"ז.

והגאון רבי אליהו שליט"א רצה לחדש ולומר בהקדם דקדוק לשון הברייטא בע"ב, והלא אינו חייב אלא משום רושם, **שכן רושמיין** על קרשי המשכן לידע איזו היא בן זוגו. לפיכך שרט וכו'. ואילו בכאן במשנה תנן **שכן כותבין**.

ורצה לומר שבדעת ר' יוסי במתני' לא נתחדש דין שריטה אחת, כי באמת לא היה במשכן שריטה אלא כתיבה, רק נחלק ר"י במהות חיוב הכתיבה אם זה מצד הכתיבה של האות במסוים או מצד הרשימה שבדבר, ואזי איתרבי גם דרך רשימה ולא רק דרך כתיבה, ונפק"מ בשמאל. וזהו חידוש נפלא.

ביאור שיטת הרמב"ם בדין רושם אליבא דרבנן

[ד] כתב הרמב"ם (פי"א הי"ז), רושם תולדת כותב הוא, כיצד הרושם רשמים וצורות בכותל ובששר וכיוצא בהן כדרך שהציירין רושמים הרי זה חייב משום כותב.

והנה עיקר הדברים המבוארים ברמב"ם שרושם הוא תולדה של כותב מפורשים היטב לפי דבריו בפירוש המשנה כאן, ור' יוסי אומר שהכותב שתי אותות אינו חייב משום כותב אלא משום רושם, ורושם אצלו מאבות מלאכות כיון שהיה במשכן... ותועלת היותו משום כותב או משום רושם, שהאומר משום כותב יתחייב על שתי אותות אם כתב איזה דבר בשבת בשוגג וכתב עוד שתי אותות בעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת לפי שהכל מלאכה אחת, ולמי שאומר משום רושם ומונה רושם מאבות מלאכות יתחייב שתיים.

והיינו שרבנן לא נחלקו על חיוב רושם, רק המחלוקת היא אם זה אב מלאכה לעצמו, או מאותה מלאכה, וזה תולדה של כותב.

והנה המשמעות הפשוטה בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה היא שזו כל מחלוקתם של ר"י ורבנן, ואין ביניהם פלוגתא נוספת מה נכלל בדין רושם, ואם אמנם כן הוא, הרי שאם בדברי ר' יוסי בברייטא נתפרש להדיא שחייב גם על שריטה, גם לרבנן יש להתחייב ע"ז מטעם רושם, אלא שיהיה זה בתור תולדה ולא חיוב של אב בפנ"ע, ומנא לן להמציא פלוגתא חדשה מה נכלל ברושם.

ברם, בביאור הלכה (סימן שמ סעיף ה ד"ה מותר) על דברי המ"מ כאן האריך לדחות שאין כוונת הרמב"ם במה שכתב 'רשמים וצורות' גם לשריטה בעלמא, ועיקרי טענותיו חמישה ניגהו, כדלהלן.

(א) דלהרמב"ם דפסק בפירוש המשנה דאין הלכה כר"י אלא דב' אותיות חיובו משום כותב אין לנו שום ראיה לרשימה שהוא בכלל מלאכה דבקרשי המשכן היו כותבין אותיות, וכדמשמע בפ' המשנה שם, וכן משמע בברייטא דר' יוסי לטעמיה חידש דין זה דשריטה בכלל מלאכה הוא דמסיים לפיכך אם שרט שריטה אחת וכו' עי"ש משמע דלת"ק פטור בשריטה.

(ב) וכן משמע שם בגמרא דלהכי פטור לת"ק בשולט בשמאלו.

(ג) וגם כל דברי המ"מ שהביא דברי ר' יוסי מקור לדברי הרמב"ם דפה הוא לפלא דהאי רושם שזכר הרמב"ם ענין אחר הוא דהלא מסיים כיצד הרושם רשמים וכו' [ודבריו מבואר בהדיא בירושלמי פרק כלל גדול בהלכה ב' עי"ש] ולא זכר כלל מענין רשימת שריטות משמע דס"ל דזה איננו בכלל כותב כלל.

(ד) וכן ממה דפסק דהכותב בשמאל פטור וכו' ל'.

(ה) וכן ממה דפסק בהלכה יו"ד בענין כותב ב' אותיות דדוקא כשיש בזה איזה תיבה כגון שש תת חייב אבל אל"ף אל"ף פטור, וכמו שכתב המ"מ שם, ואם נאמר דאפילו שתי רשימות חייב א"כ לא גרע זה משתי רשימות וכן כל התנאים דס"ל שם בגמרא דאל"ף אל"ף דאזר"ך לא מיהייב

ומכל ראיות אלו מסיק הביה"ל דע"כ דהרמב"ם ס"ל ג"כ דרשימות בעלמא פטור. [וכן נקט בערוך השולחן]

איברא שישנו דוחק עצום לפי דברי הביה"ל, שנמצא שיש מחלוקת נוספת בין רבנן לר"י במהות ענין רושם, שאם רושם זה אינו מלאכה בפנ"ע זה כולל גם שריטות וסימונים בעלמא, ואם הוי רק תולדה דכותב רק רשמים וצורות בכלל, ואין לזה זכר בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה בהאריכו לבאר פלוגתת רבנן ור' יוסי.

והגאון רבי אליהו שליט"א אמר בזה לפי מהלכו הנ"ל, דבדברי ר"י במתני' אין זכר לדין שריטה אחת, מעתה יש לומר דאף ר' יוסי דמתני' לא סבירא ליה הדין של שריטה בעלמא, ולכן הרמב"ם לא פירש שרבנן ור"י נחלקו בזה, כי ר' יוסי דמתני' נחלק רק אם הוי אינו או תולדה ולא אם חייב על שריטה, ודוק היטב¹².

בדין סימניות לשיטת הרמב"ם אם חיובו משום כותב או משום רושם

[ה] והנה במתני' תנן, בין משתי סמניות, ויעויין להלן בבירור פירושי הראשונים. ובפירוש המשנה לרמב"ם וברע"ב פירשו סמיונות, סימנים, כדרך שכותבין בני אדם א סימן לאחד, וב סימן לשנים.

ובתוספות יום טוב כאן דן בביאור דברי הרמב"ם, ומתחילה מקשה, וז"ל, וא"ת דהא מרישא שמעת לה הכותב ב' אותיות משני שמות. והיינו שאם סימניות היינו אותיות הא"ב שמשמשים כסימנים מה הצד שזה לא יחשב ככתיבת ב' אותיות, והרי זה כלול בדינא דרישא דהכותב ב' אותיות מב' שמות.

וע"ז מתרץ בכמה אנפי, בתירוצו הראשון הוא נשאר עם הנחת הקושיא דהרמב"ם מיירי שמשמשים עם אותיות כמספרים, וע"ז כתב דאשמועינן רבותא דאי מרישא ה"א דוקא שכותבין ביחד לזווגן שיהא מלה ותיבה אחת. כמו שני אותיות שהיו במשכן לדעת איזו בן זוגו והיינו לייחד בזיווג וחיבור היו נכתבין, אבל כשכותב ב' אותיות לשני סימנים אין זיווגם עולה כלל ביחד אלא כל אחד הוא סימן בפני עצמו אימא לא לחייב שהרי לא כתב תיבה שלימה קמשמע לך, וא"נ איפכא דה"א דהואיל וכותב לשם סימן באות אחת יתחייב שהרי נשלם בו כוונתו לסימן שרוצה בה קמ"ל שצריך כמו כן דוקא שנים.

אולם בתירוצו השני כתב, ועוד י"ל שלא נתכוונו לא' וב' ממש אלא בדוגמא נקטינא ומשנתנו בשאר רישומין וסמניות קאמרה וכגון הסימנים שרגילין לעשות בהן המספר ומאנשי הודו העתיקים¹³.

¹² והעירני הרה"ג ר' משה ברנד שליט"א דבלשון הביאור הלכה נראה שאף אין דין שריטה מדברי רבי יוסי עצמו אלא תוספת של הסוגיא שכך יוצא לפי שיטתו, וז"ל, ומה דאיתא שם בגמרא ע"ב דלר"י אם שרט ב' שריטות חייב ממילא נפקא לך זה כיון דס"ל לר"י דשתי אותיות איננו בכלל כתיבה עדיין ורק משום רושם חייב דהוא סימן בעלמא א"כ אפילו ב' שריטות ג"כ בכלל זה.

¹³ יצויין שבמ"מ משמע שהרמב"ם מפרש כפירוש רב האי שהבאנו להלן ענף ג' שב' סמניות היינו נונים הפוכים וכדומה, אבל בודאי שבפירוש המשנה מפורש לא כן, ועי' במעשה רוקח.

ונראה בדבריו דהא מיהת פשיטא ליה שאף כאשר משתמש באותיות כמספרים זה נידון כאותיות, וכל אריכות דבריו באה לבאר מה החידוש בדין סימניות שאינו בדין אותיות, ואמנם לא פשיטא ליה מה דין סימני מספרים אם נידונים כאותיות.

וכן נקט בביאור הלכה (סעיף ד ד"ה במשקין) שכתב וז"ל, ובענין שתי סימניות העתקנו מהרמב"ם דחייב ולכאורה קשה דהא הירושלמי קאמר ע"ז מאן תנא משתי סימניות ר' יוסי הוא [ר"ל דמחייב אפילו בשני רשימות לכך חייב אפילו בלא אותיות רק בסימנים בעלמא] משמע דלרבנן פטור וא"כ הרמב"ם דפסק דלא כר' יוסי מדפסק דהכותב בשמאלו פטור ממילא יהיה פטור בשתי סימניות. וי"ל דהרמב"ם סבר דהבבלי חולק ע"ז. וראיה מדמקשי בשבת ק"ג על תירוצא דרב יעקב והא מדסיפא ר' יוסי רישא לאו ר' יוסי משמע דלאביי ניהא, והא גם לדידה קשה זה הקושיא על מה דפסק המשנה דבשתי סימניות חייב. אלא ודאי דסבירא ליה להגמרא דאפילו לרבנן חייב דסימנים הוי כמו אותיות. [ומעין דבריו כתב בפי' שיירי קרבן לירושלמי].

אולם בספר דברי יחזקאל (שם אות ג) נקט שכתובת אותיות לא בתורת מילה או חלק ממילה אלא כאשר כותבה בתורת סימן למספר מיגרע גרע, ואין ע"ז תורת כתיבה משום שאין שתי האותיות נקראים כאחד ואין מובן לב' האותיות יחד, וזה מהני רק מדין רושם ולא מדין כותב, ולת"ק הוי רק מדין תולדה, יעו"ש.

ויעו"ש שהאריך שפירוש זה ב'סימניות' היה מוצא שיטת הרמב"ם לחדש דלרבנן נמי חייב על רושם, אלא שחיובו רק בתורת תולדה ולא בתורת אב, דלא כמשמעות ריהטת לשון ר' יוסי במשנה שרק לדידה חייב משום רושם.

ונראה שזהו חידוש גדול לומר על כתיבת הא' וב' שהיה על הקרשים במשכן, אליבא דרבנן דקרו לה מלאכת כותב, שהחייב בהיכי תימצי שהיה במשכן הוא רק משום רושם ולא משום כותב, והשימוש שהיה במשכן הוא רק תולדה ולא אב, וזה דוחק עצום.

ומצאתי בדברי יחזקאל עצמו שהביא בשם הגר"י פיק בפי' יש סדר למשנה שהקשה על שיטת הרמב"ם, לר' יוסי מנא לן לחייב על כותב כמלאכה בפנ"ע, והרי לא היה במשכן אלא רושם ולא כותב, והיכן מצינו במשכן כתיבה אחרת לכד מהנך ב' אותיות שהיו על קרשי המשכן, וא"כ הך מלאכה לא היתה במשכן כלל, והפטיר על קושיא זו שהיא 'צריכה לפנים', יעו"ש.

חייב נוטריקון מצד כותב או מצד רושם

[ו] וביותר נפלאתי על מה שראיתי שכתב בספר יד המלך, וז"ל, ודע דהא דהכרעתי דבאותיות המספר אף באות אחת חייב, זה הוא דוקא באותיות המספר של לשונות אחרים, אבל בכתב אות אחת מאותיות שלנו אשר נרמז בו איזה מספר, נכונים המה דברי רבינו דבכתב מ' המורה מספר ארבעים או א' ב' וכדומה אשר כל אחד מורה על מספר ידוע הוא פטור, דזה הוי כמו כתב נוטריקון בתיבות דקיי"ל לרבנן דאין התיבות המרומזים בהם כתב גמור מן התורה, וכמו כן הוראת המספרים המקובל לנו המרומז בהאותיות אין זה מנין גמור מן התורה. יעו"ש.

וצ"ע טובא היאך תירש שפחה גבירתה, והיאך יתכן שכתובת מספרים תחשב ככתיבת אותיות, ואילו כתיבת האותיות כמו שהיה במשכן יחשב רק כרושם ולא ככותב.

ומה שהיד המלך דימה זאת לנוטריקון, תמוה ביותר, הרי החיסרון בנוטריקון הוא שכאשר כותב אות א' מכל התיבה אין כל התיבה כתובה בתוך האות הכתובה, אלא זה רק רמז

וסימון בעלמא להבין ממנה כל התיבה, וע"ז הנידון אם לכתובת אותה האות ישנה חשיבות של כתיבת מילה כי ניתן להבין מתוכה מילה שלמה. אבל כתיבת אות כמספר אינה מרמזת על כוונה שלא כתובה, אלא הכל מונח בתוך האות, רק שאין זו הכוונה של האות בתורת אות אלא בתורת מספר ומנין כמו האות, ודוק היטב.

ולפי הבנת הדברי יחזקאל שחייב אותיות המשמשות למספרים הוי רק מדין רושם, יל"ע באיזה הגדרת רושם הוא, אי דמי לרשמים וצורות דמיירי בהו הרמב"ם, כיון שיש משמעות שהמספרים מבטאים ואין זה רק כמו שריטה וסימון בעלמא, או דגרע מרשמים וצורות שהתוכן נמצא בתוך הצורה או הרושם ואינם משמשים לסימון, משא"כ אותיות המשמשות למספרים, אולי השימוש כמספר נידון כסימון חיצוני ולא כביטוי של האות עצמה, וצ"ע.

ואי נימא כהצד השני, אזי פשוט שהביה"ל אזיל למעמיה דליכא חיוב רושם להלכה על שריטה, ולכך הוכרח לפרש דסימניות נידונים כאותיות, כי בלא"ה ליכא לחיובי משום רושם, ודוק.

ביסוס וביאור מהלך הדברי יחזקאל שישנם ב' גדרים של כתיבה ושל רושם; מציאת המקורות לזה במלאכת המשכן לפי שיטת הרמב"ם

[ז] איברא שבהמשך דבריו מתעורר הדברי יחזקאל להכריח כדברי הביה"ל הנ"ל דבדעת הבבלי מוכרח דלא סבירא ליה כהירושלמי לתלות דין סימניות בשיטת ר' יוסי וחייב רק מצד רושם, שלא נתקשו אלא מדין שמאל.

ועוד כתב לתמוה בשיטת הרמב"ם על דין נוטריקון שיתחייב מצד רושם דהוי תולדה דכותב, ומתחילה כתב לחלק שכל דין נוטריקון אמור כאשר כתב אות אחת ולא כאשר כתב ב' אותיות שאזי מתחייב מדין כותב ב' אותיות, וכמו שדייקנו לעיל, וכן נראה בלשון הרמב"ם ביד החזקה (פי"א הי"ג). אבל בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה 'נוטריקון הוא שיכתוב אות אחת מראש המלה, ויבין אותו מאותו אות כל המלה, כמו שיכתוב ק' וינקוד מעלי, ויהי רמז על קרבן, או יכתוב מ' ויהי רמז על מעשר, ויבין ממנו זה וכו', מבואר שכותב האות עם סימון של ניקוד [=מקף] מעליה, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה שיתחייב עכ"פ מצד רושם ב' רישומים וכמו שזרמ ב' שריטות על נסר אחד.

ובדברי יחזקאל כתב ליישב לפי המבואר בשיטת הרמב"ם שאין חייב בכותב ב' אותיות אלא כאשר הם משם אחד כמו גג דד או אב שנהם מילה בפנ"ע, אבל א"א פטור שאין לזה כוונה בפנ"ע, וא"כ הכי נמי יש לומר ברושם, דלא עדיף התולדה [לרבנן] מאב דיליה, ואינו חייב אלא היכא שב' הרשימות יש להם כוונה אחת, וזה שייך בקרשי המשכן, שהיה כתוב א' וב', אבל כאן שאין הכוונה והענין יוצא מהרישום והסימון דשל הנוטריקון מצד עצמו, אלא שזה הוראה להקורא שיגמור את כוונתו ויקרא בע"פ מה שלא נכתב בכתב, בכה"ג אין זה נחשב למלה בפנ"ע כי אין לזה מובן עצמי, ולא עדיף מא"א דפטור. יעו"ש.

ולכאורה צ"ב מה הרויח הדברי יחזקאל בתירוץ זה, דאכתי תיקשי על דין הכותב א"א גופיה במה גרע מב' שריטות, ובאמת הביה"ל הקשה מהדין של ב' שריטות על הכותב א"א, וכמו שהבאנו לעיל.

וע"כ שכל דבריו של הדברי יחזקאל בנויים ומושתתים על ההבנה המבוארת בתחילת דבריו, שאף אליבא דרבנן דרושם תולדת כותב (לשיטת הרמב"ם) ולא אב מלאכה בפנ"ע, יש ב'

מסלולים נפרדים של כותב ושל רושם, וכאשר בא לכתוב אזי לא מתחייב מדין רושם, כי לא בא לרשום אלא לכתוב, וגדרי כתיבה ורושם חלוקים המה.

ויסוד זה מבואר בדברי רבינו חננאל שהבאנו לעיל בתחילת דברינו לגבי מי שבא לכתוב שאינו מתחייב מדין רושם כאשר כותב בשמאל, ואף כי רבינו חננאל בדעת ר' יוסי אמרה, ואי רבינו חננאל קאי לפי שיטת הרמב"ם דלר' יוסי כותב ורושם ב' אבות מלאכות נפרדים נינהו, והוי מילתא דמסתברא שאין לערב הפרשיות, וחידוש טפי הוא לומר כן בשיטת רבנן שזה רק אב ותולדה ידידה, אולם בודאי ניתן להרחיב יריעת הסברא ולומר כן גם בשיטת רבנן, דלא פליגי על ר' יוסי בעצם ההגדרה שיש כותב ויש רושם, וזה שני מחלקות, אלא לגבי חילוקי שמות לענין חיוב חטאת סבירא להו שאין לחלקם לב' אבות מלאכות אלא לאב ותולדה ידידה¹⁴.

ועיקר הקושיא במהלך זה הוא, עד כמה שהיה במשכן רק ענין רושם ולא כותב, מנא לן הסכינא חריפא לומר שיש כאן ב' הגדרות, וביותר, שהרושם שזה מה שהיה במשכן הוי רק תולדה והכותב הוי אב, וכמו שתמהנו לעיל.

האומנם, מצינו בשפת אמת כאן שהקשה היות שבמשכן היו רושמינן אותיות על קרש אחד א' ועל קרש שני ב', א"כ אמאי צריך דוקא ב' אותיות, באות א' סגי לחייב כיון דבמשכן ברשימה אחד היו יודעין באם נכתב על קרש א' או ב' היו יודעין שהוא ראשון או שני.

[ויעו"ש שמתרין שהיה צריך להיות בכל קרש ב' סימנין א' ב' עד כ' לידע סדר הכ' קרשים ועוד סימן הכ' שבדרום ושבצפון א"כ הי' על כל קרש ב' אותיות].

ונראה לבאר בס"ד באופן אחר, ובהקדם מה שיש לברר מהיכא ידעינן ענין הב' אותיות לשיטת הרמב"ם, דבלשון הרמב"ם בפירוש המשנה היה נראה קצת שאת השיעור של ב'

---

¹⁴ ולכאורה יש יסוד להבחנה זו גם בדברי רש"י בסנהדרין (סב, א ד"ה אחת) שכתב בשיטת ר' יוסי, "אבל נתכוין לכתוב שם אחר כגון נפתלי ולא כתב ממנו אלא שתי אותיות לא מיחייב, שאין כאן מלאכה בשום מקום". ולכאורה צ"ב שהרי לר' יוסי גם על ב' שריטות חייב משום רושם, ונחייבנו מצד רושם. וע"כ דשריטה שאני שזה מיועד למלאכת סימון ורישום, אבל אותיות נפ' כל יעודם ומחותם היינו תורת הכתיבה שבהם ולא ענין הסימון שמבינים מתוכם, ועיין.

ועי' בתוס' לעיל ע', ב ד"ה שם ובמהר"ם שם.

ואגב, העירו בענין נפ' מנפתלי, שאף נפ' הוא שם, ככתוב בירמיהו (ב מז), עי' מרגליות הים בסנהדרין שם ובשו"ת לבושי מרדכי (ליקוטי תשובות סי' כג). ואולם לשון רש"י לקמן (צז, ב ד"ה הכי גרסינן), הלכך כי כתב שם בכוונה כתביה, והא עבד ליה מלאכה, דיש שם אדם בשתי אותיות הללו, קצת משמע דבעינן שיהיה שם אדם, ובזה נחשב לנתקיימה מחשבתו, שנתכוין לכתוב שם אדם זה ויצא לו שם אחר. והביאו שבעין זה כתב בספר יד המלך פי"א משבת.

ויש להקשות ע"ז טובא מלשון רש"י בשמעתין (קג, ב ד"ה אלא שתי), "והן מתיבות גדולות, כגון שש מששבצר, מששך וכו', והרי ששבצר הוא שם אדם, כמו דכתיב בספר עזרא בכמה דוכתי (וי"א שהוא דניאל), ו'שש' אינו שם אדם.

ועוד נראה לדון באם היה שם של אדם המורכב מאות כפולה אי נימא ג"כ נתקיימה מחשבתו, שאף שבעלמא לר"י בכח"ג לא נחשב שנתקבלה תיבה, כאשר הוא שם אדם שאני, וצ"ע].

אותיות מצאו באות יא שהיתה כתובה על הקרש הי"א, וכיון שכן הוא כמו שאמרנו מי שכתב בקרש אחד י"א והם שתי אותיות.

אולם בקרית ספר פי"א כתב וז"ל, הכותב ב' אותיות חייב שכן היו כותבים בקרשי המשכן לידע איזו בן זוגו, והיינו משני אותיות בשני קרשים.

ויתכן לומר בשיטת הרמב"ם דתרווייהו איתנייהו, ומיושבת קושיית השפ"א, דאת ענין רושם ילפינן משני אותיות בשני קרשים, דהתם ענין הב' אותיות הוא מצד הרשימה שבדבר, שאנו צריכים ליתן קרש אחד אצל חבירו, ולא מלתא דכתיבה, וזה בעצם יסוד טענת ר' יוסי. אולם באמת ראינו גם מושג ב' אותיות בגוף הכתיבה, וזה בקרש האחד עשר שכתבו עליו יא שזה ב' אותיות, וכזה היו מוכרחים לכתיבה של ב' אותיות, וזה מלתא דכותב.

בדין שורט שריטה אחת אם חייב מדין חצי שיעור מן התורה

[ח] ולבאר עוד בעומק הסברא חשבתי לומר, ובהקדם מה שנראה לחקור בשורט שריטה אחת אם יהיה אסור מה"ת מדין חצי שיעור, ויעויין לעיל שהבאנו מחלוקת גדולי האחרונים לגבי כותב אות אחת.

ברם נראה פשוט ששורט שריטה אחת אינה כלום, כיון שכל המושג של רושם הוא כאשר מסמן אחד מחבירו, וכלשוננו של ר' יוסי לידע איזה בן זוגו, ואילו סימון בודד על דבר אינו נחשב למלאכת רישום, כי כל ענין הסימון הוא הבידול והיחוד של דבר זה מחבירו, כיון שאין כאן אות המבטאת תוכן עצמאי¹⁵.

וכיוצא בזה נראה במה שהשמיענו בגמ' ובפוסקים דין הכותב אות אחת בשיעור ב' אותיות שפטור, דבודאי לשריטה אחת בשיעור ב' שריטות אין שום משמעות, דהא מיהת פשיטא דמאי דבעינן ב' שריטות אין זה דין של שיעור, אלא כל צורת מלאכת רושם הוא שמסמן אחד מחבירו.

ובזה מבואר היטב שדווקא הצירוף של ב' אותיות מב' קרשים זה השתי אותיות שמצינו במלאכת רושם שבמשכן, וכלשון ר' יוסי, ואילו הב' אותיות של מלאכת כותב זה דווקא הב' אותיות של אות יא שזה ב' אותיות המבטאים יחד את המספר אחד עשרה.

אלא שיש להקשות ע"ז מדין ב' שריטות על קרש אחד, שכאן אף שבעצם יש כאן ב' שריטות, הסימון הוא סימון בודד, וכיצד זה נידון כב' אותיות.

ולכאורה מוכרח מזה כמו שכתב במיוחס להר"ן, וז"ל, ודוקא בסריטה אחת על שני נסרים או שתי פריטות על נסר אחד דבכי האי גונא חשיב סימנא ובסימנא בעלמא מיחייב ולאפוקי פריטה א' בנסר א' דלא חשיב סימנא דמילתא דמיתרמי הוא באקראי בעלמא.

וגם לפי דבריו נמצא להלכה אמת ויציב כמו שכתבנו ששריטה אחת אינה כלום, אבל מטעמא אחרת.

¹⁵ ואף כי בודאי היה מקום לומר שאף סימון בודד הוא סימון כי יש בו תוכן של בידול, ולמרות שאינו פועל גם בחבירו כלום, כי הבידול הוא עצם הדבר שהוא מסומן וחבירו לא מסומן, מ"מ אחר שנאמרה הלכה של ב' אותיות בודאי מסתבר שאין זה רק בגדר שיעור בעלמא אלא זוהי צורת המלאכה של רושם.

והעירוני שאולי אין קושיא זו מכרחת כנגד כל ההבנה הנ"ל, שיתכן שגם משמעות ב' פריטות דייקא על קרש אחד היינו סימון של ספירה ולא סתם ציור ורושם שיש לו משמעות עצמאית, וצ"ע.

ויתכן להטעים עוד, שאם האותיות באות לבטא רק סימון ולא משמעות מספרית של האות עצמה, למה כתבו אות יא ולא אות כ שזה סימון של אות אחת שונה, ובע"כ שהאות שעל הקרש לא שימשה רק כרישום אלא גם ככתיבה, שהאות כ אינה מבטאת מספר אחד עשרה, ולכן כתבו י"א.

ובזה מבואר שיש כאן אב ותולדה – כותב ורושם, דלרבנן עצם הדבר שהשתמשו באותיות ולא בשריטות זה מחשיב זאת ככתיבה ולא כרושם, ומ"מ יש כאן תולדה מיניה וביה דאב של רושם, כי היתה כלולה כאן פעולת רישום, ונתחדשו כאן ב' מסלולים שונים של כתיבה ושל רושם, כאשר בא לכתוב מתחייב בכללי כתיבה ובדרך כתיבה, וכאשר בא לרשום מתחייב בכללי רושם.

ועכ"פ לפי כל האמור מבואר היטב גם דין נוטריקון, שבודאי יש לזה גדר כתיבה ולא רושם, ואף כי מנקד ומסמן את האות אין לדונו כב' רשימות או שריטות, שהרי בא לבטא את המשמעות בכתיבה, וכסברת הדברי יחזקאל.

וכן בכותב א"א שאין לזה משמעות של תיבה, כיון דנחית לתורת כתיבה, שהרי בתורת רושם אין לב' האלפין הללו משמעות יחד, אין לדון להיבט מצד רושם, דומיא דשורט ב' שריטות.

סיכום השיטות להלכה בדעת הרמב"ם

[ט] עלה בידינו ב' שיטות יסודיות בעיקר שיטת הרמב"ם, לדברי הביאור הלכה אליבא דרבנן דרושם תולדת כותב, רושם אינה הגדרת מלאכה לעצמה מכותב, ומתוך כך מסתבר טובא שאינו מתחייב על עשיית שריטה בעלמא, וכמו שהאריך הביה"ל בהוכחותיו.

ולדברי הדברי יחזקאל יש הגדרה לעצמה של רושם שהיא תולדה, וכמש"נ.

ולכאורה הנפק"מ הבולטת בזה הוא מה שחידש הביה"ל בשיטת הרמב"ם שאינו חייב אלא ב' שריטות, ועומק הסברא בזה הוא שלעולם שריטה לא תיכנס בהגדרה של כתיבה, כי כתיבה זה ביטוי של תוכן, וניתן להכליל בזה גם ציור או רושם בעל תוכן, אבל שריטה זה סימון ורישום לאיזה משהו ולא דבר בעל תוכן, ולכן אינו נכלל בהגדרת כותב.

אולם בדברי יחזקאל לא חילק בזה, וכפי שהכריע המגן אברהם (סימן שכג ס"ק ה), וז"ל, ומ"מ צ"ע על הרא"ש דהרי משמע פ' הבונה דאפי' רשימה בעלמא אסור לעשות לס' וכ"כ הרמב"ם ספי"א הרושם רשמים בכותל חייב ואם כן כ"ש דאסור לעשות נקב לסימן.

ואולי יש עוד נפ"מ בזה לענין כתיבה בכתב של שפה אחרת, וראה בענף שלישי על 'בכל לשון'.

ענף שלישי: כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי

בגמ' כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב, כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה. והתנן כתב על שני כותלי הבית, ועל שני דפי פנקס ואין נהגין זה עם זה פטור. התם מחוסר מעשה דקריבה, הכא לא מחוסר מעשה דקריבה.

הקושי בסברת 'מחוסר קריבה' אי נומא שכתובת כל אות לעצמה אינה כלום; דין מחוסר קריבה בהצאי אותיות

[א] ופירש"י, מחוסר מעשה דקריבה – אינו מקרבן אלא על ידי קציצה המפסיק ביניהן, וכי קאמר רב אמי כגון כתב אחת על שפת לוח זו בטבריה, ואחת על שפת לוח זו בצפורי, ואתה יכול לקרבן שלא במעשה אלא קריבה בעלמא.

והנה יש לדון לפי מה שנתבאר לעיל בשיטת רש"י שחייב כתיבת ב' אותיות אינו רק דין שיעור בעלמא, אלא שזוהי צורת מעשה כתיבה שהיה במשכן, ופחות מב' אותיות אין זה מעשה כתיבה כלל, ואם אמנם כן הוא, קשה להבין הסברא דהכא לא מחוסר מעשה קריבה הרי בלי אותו הצירוף של ב' האותיות ע"י הקריבה אחת אל חברתה אין כאן כתיבה כלל.

והתינה אי כל אות לעצמה הוויא כתיבה, אלא שמיחסרא בשיעור החיוב, ולא הוי אלא חצי שיעור, מבואר דשייך לומר שהקריבה לא חשיבא מחוסר מעשה, אבל כאשר צריכים אנו ליצור מעשה כתיבה ע"י הצירוף של ב' האותיות, מפני מה לא מיגרע גרע לן דהוי מחוסר קריבה.

וראיתי בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן קפז ס"ק ח) שהביא מדברי הטורי זהב (סימן שם ס"ק ב) שחידש שכתב שתי הצאי אותיות בדף אחד ושתי הצאי אותיות בדף שני וכשיקרב הדפין יהיה שתי אותיות שלימות חשוב כותב שתי אותיות וחייב. ודומה לכתב אות אחת בדף זה ואות שני בדף אחר דחייב משום דמחוסר קריבה לאו כמחוסר מעשה דמי¹⁶.

וכתב האבני"ז להוכיח מכאן שכתובת אות אחת אינה מלאכה כלל, דאי מלאכה היא אלא דלא הוי תיקון גמור וכשאר חצי שיעור בשבת. אם כן אינו דומה להתם דהתם מהני מה שיכול לקרבם דהוי תיקון על ידי קירוב. אבל בשני הצאי אותיות הא לאו מלאכה הוא כלל. אלא ודאי גם אות לא הוי מלאכה כלל, ואף על פי כן מהני מה שיכול לקרבם, ומזה הוציא הט"ז שהוא הדין בהצאי אותיות דמהני טעם זה. [ועי' עוד בשו"ת הר צבי ט"ל הרים כותב סי' ד].

ולכאורה צ"ב, דאי אות לא הוי מלאכה כלל, מה לי בכך שיכול לקרבם, ומה סברא היא זו.

הגדרה חדשה ב'מחוסר קריבה' שהרי זה נחשב כבר עתה בקרוב כי אינו מחוסר מעשה

[ב] האומנם, בלשון הגמ' מדויק דהכא לא מחוסר מעשה דקריבה, ובפשוטו משמע שבאמת אין צריך את הקריבה כלל, אלא נחשב שכבר עתה האותיות נהגים זה עם זה, והיינו משום שניתן לקרבם בלא מעשה אלא קריבה בעלמא, וכן מבואר היטב בדיוק לשון רש"י.

וביותר מפורש כן בלשון רבינו חננאל, זה ששמענו פירוש זה כגון שכתב בקרקע של טבריא ש"י ובקרקע כנגדו בצפורי [מ"ם] חייב. מ"ט כתיבה שהרי כתב ב' אותיות והן שם אלא שמחוסרת קריבה כלומר אין שם חסר דבר במלאכה אלא אילו האריך המ"ם עד שיקרבנו לש"י הרי נתברר הדבר אף על פי שגם עתה המכוון זה האות כנגד זה האות קורא השם הנכתב מחוסר קריבה הוא ואקשינן והתנן על ב' דפי פנקס ואין נהגין זה עם זה פטור. ופרקי' התם לגבי הפנקס מחוסר מעשה קריבה כלומר צריך מעשה לקרב דפי הפנקס שהוא מעשה אחר זולת מעשה הכתיבה. ואם לא קריבה ולא כלום הוא. שאין שם ב' אותיות.

¹⁶ וחידוש זה להלכה מבואר גם באריכות בתשובת הרמ"א סי' קיט, ועי' נשמת אדם כלל לו ס"ק ב שעיקר הסברא היא משום שהקירוב והריחוק אינם נחשבים למעשה כתיבה או מחיקה.

ומבואר להדיא שכאן אינו מחוסר מעשה של קריבה כלל, אלא נחשב עתה כבר כקרוב. וכן מדויק בלשון תוספות הרא"ש לעיל (פ, א) שהוסיף על דברי התוס' שם, 'דבשעת כתיבה כבר נגמרה המלאכה אלא צריך לקרבן שיהיו נהגין זה עם זה'.

ולפי"ז מבואר שאף כאשר מקריב ומרחק בפועל לא עבד מידי, שכבר ישנה כאן כתיבה, וזו תמצית סברת הרמ"א והט"ז.

ומאידך גיסא, לשון רבינו פרחיה (מובא בשיטת הקדמונים), אבל אחת בארץ ואחת בקורה פטור, לפי שצריכין שני מעשים, קציצה וקריבה.

מבואר בעליל, שאף הקריבה נחשב כמחוסר מעשה, אלא שיש חילוק בין מחוסר מעשה אחד למחוסר ב' מעשים.

ולפי שיטה זו יש לדון שאם עושה מעשה קריבה זה נחשב לפעולה של כתיבה, ולא נתחדש במתני' אלא ששייך לצרף האותיות ולחייב על כך ככתיבה מעליא גם כאשר זה מחוסר צירוף של קריבה, אבל מנא לן שאין לחייבו על הקריבה בפועל כמעשה של כתיבה, וצ"ע.

ביאור מחלוקת רש"י והרמב"ם באופן שמחוסר קיפול של המגילות

[ג] ואולי ניתן לבאר בדרך זו מחלוקת רש"י והרמב"ם, דהנה כתב הרמב"ם (פי"א הי"ב), לקח גויל וכיוצא בו וכתב עליו אות אחת במדינה זו והלך באותו היום וכתב אות שניה במדינה אחרת במגילה אחרת חייב, שבזמן שמקרבן נהגין זה עם זה ואינן מחוסרין מעשה לקריבתן.

וביאר במגיד משנה, וז"ל, ונ"ל פירושו לדעת רבינו שאפי' כל האותיות הם באמצע המגילות אתה יכול לקרבן בלא קציצה שהרי הגויל וכיוצא בו דבר הנכרך הוא ואתה יכול לקרב האותיות שיהיו נהגות... כך נ"ל לפי לשון רבינו אבל רש"י ז"ל פירש כגון אות אחת על שפת לוח זו בטבריא ואות אחת על שפת לוח זה בצפורה ואתה יכול לקרבן שלא במעשה עכ"ל.

והיינו דשיטת רש"י היא דהיכא שמחוסר קיפול וכריכת הנייר נחשב למחוסר מעשה, ואילו שיטת הרמב"ם היא שאין זה מחוסר מעשה. [ויעוי' בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן צ), וז"ל, והרב המגיד כתב שהוציא כן מהירושלמי, ולפענ"ד ברור שהוציא כן מש"ס דמנחות נ"ז ע"א דקיי"ל כמ"ד בשר שנצלה בשנים ושלושה מקומות חייב, וכן פסק הוא ז"ל פ"ט מה' שבת הל' ה', ע"כ היינו טעמא משום דחתיכת בשר קל מחתיכת הדפים והוא הדין ומכ"ש לכריכת הגויל, ויעמ"ש תוס' בשבת שם ד"ה התם].

ונראה לבאר דהרמב"ם סבירא ליה כרבינו פרחיה שגם מחוסר קריבה הינו מחוסר מעשה אלא שזה נחשב פחות ממחוסר מעשה, אבל קריבה מיהת בעי, ובזה ס"ל להרמב"ם שאף קיפול וכריכה דמי לקריבה ולא לקציצה, כי בקל אתה מקרבן זה אצל זה, ואין זה נחשב ל'מחוסר מעשה' כדי לעכב.

אבל לשיטת רש"י שהקריבה אינו מחוסר מעשה, ונחשב שכהיום הזה האותיות נהגין יחד, זה שייך רק כאשר אין מחוסר קיפול וכריכה שמונעים את הנהגין יחד, ודוק.

ענף רביעי: כוונת הכתיבה ו'נתקיימה מחשבתו'

בתום ד"ה נתכוין. וא"ת מאי איריא נתכוין לכתוב ח' דלא נעשית מחשבתו אפילו נתכוין לכתוב ז' אחד וכתב שני זיינן פטור כמו נתכוין לזרוק ב' וזרק ד'.

קושיית מהרש"א על קושיית התוס' והחידושים בדבריו

[א] וכתב מהרש"א וז"ל, קצת יש לגמגם בזה אדרבה בנתכוון לכתוב ח' וכתב ב' זיינן נתקיימה מחשבתו מפני שהרי ב' זיינן הם בכלל ח', משא"כ נתכוון לכתוב ז' אחת שלא נתכוון כלל על ב' זיינן.

והנה בקושיית מהרש"א ישנם ב' חידושים, הא' שיש מקום לדון שהאות חית כלולה מב' זיינן, וכאשר נתכוין לכתוב חית נחשב נעשית מחשבתו כאשר עלה בכתיבתו ב' זיינן. ולכאורה זהו חידוש גדול, כי האות חית בודאי איננה שני זיינן, מה גם שהאות זיין זקוקה לזיוני ואינה מושלמת בצורה זו, ולמה נחשב זה כנתקיימה מחשבתו, הרי נתכוין לחית ויצא ב' זיינן.

והב' שבנתכוין לכתוב ז' אחת וכתב ב' זיינן יש מקום גדול יותר להחשיבו כלא נתקיימה מחשבתו, ולכאורה הרי נתקיימה מחשבתו בהידור, שלא רק שכתב זיין אחד, אלא יצא לו עוד זיין.

ישוב שיטת התוס' וביאור מחלוקתם שנחלקו אי נתקיימה מחשבתו זה ביחס לפעולה או ביחס לתוצאה

[ב] ואשר נראה לומר בישוב שיטת התוס', ובהקדם שלכאורה ב' החידושים של מהרש"א נעוצים בחבנה אחת, שנתקיימה מחשבתו אינה ביחס לתוצאה שהתקבלה בסוף, אלא ביחס לפעולת העשיה דהיינו הכתיבה, ובזה צודק מהרש"א שבמתכוין לכתוב חית וכתב לכתוב זיין נתקיימה מחשבתו מצד הפעולה, כי בדרך לכתוב חית כותבים שני זיינן ואח"כ מוסיפים את הגג המהכרם לחית. וכן ביחס לפעולה, כאשר נתכוין לכתוב זין אחת ויצאו ב' זיינן, הרי את הזיין השני לא רצה לכתוב כלל, וכלפי הפעולה של כתיבת הזיין השני שעליה מתחייב, נחשב לפעולה שלא נעשתה לפי מחשבתו.

משא"כ אי דיינן נתקיימה מחשבתו ביחס לתוצאת המלאכה, נראה פשוט ששני זיינן אינם האות חית, וכן שכאשר יצאו שני זיינן יש לדון ביחס לכלל הפעולה של הכתיבה שנעשתה תוצאת המלאכה, אף שלחלק זה של כתיבת האות השניה לא נתכוין, כשדנים על תוצאת כלל הפעולה יש לדון שנחשב שנתקיימה מחשבתו, ונראה שזוהי סברת התוס' שיש חידוש גדול יותר שזה נחשב לאין נתקיימה מחשבתו.

[והעירוני שזו גם סברת התוס' בתירוצם דמיירי כגון שהיה צריך ב' אותיות איזה אותיות שיהיו, וזה ברור שאם נדון ביחס לאופי המלאכה הפרטית קשה לומר שאם היה בכוונתו לכתוב חית ועלה בידו אות אחרת, מה איכפת לן איזה אות רוצה, וע"כ שאנו דנים על כללות המלאכה וכוונת בואו להתעסק בה, ולכן על אופן פעולת העסק במלאכה, ודוק. הרה"ג ר' יעקב ישראל פיין שליט"א].

חידוש על חידוש בדברי הרמב"ן, צורת הפעולה קובעת 'נתקיימה מחשבתו' גם ביחס להגדרת התוצאה

[ג] ונראה עוד להעמיק בענין זה בהקדם דברי הרמב"ן שהעתיק קושיית התוס' הנ"ל, ונקט לשון קושייתו על 'נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים', וז"ל, ואיכא דפריק שאני הכא דבכל מקום השתים נתכוין לכתוב אותה האחת, אבל התם לא נתכוין לזרוק חוץ למקום השתים.

והביאור הפשוט בדבריו הוא שכאשר הוא בא לכתוב זיין אחד ועלו בידו ב' זיינן הרי הוא חפץ בכל אחד מהאותיות בנפרד, אלא שאינו צריך את שניהם יחד, ולכן זה נחשב שנתקיימה מחשבתו, ואינו דומה לזרק ד' במקום שתיים, שאינו מעוניין לזרוק מעבר לשתיים כלל.

וכבר נתקשו בהכנת דבריו, דסו"ס גם לב' האותיות זיין אפשר להתייחס כך, כי הרי אין לו חפץ בשנים, ונאמר שהאות הראשונה זה קיום חפצו ורצונו, ומה שמעבר לכך נוסף שיצאה מתחת ידו אות נוספת זה כבר לא קיום מחשבתו, וכמו הב' אמות הנוספים, ומאי שנא.

ולכאורה אי אמרינן ש'נתקיימה מחשבתו' זוהי סברא ביחס לתוצאת המעשה, לכאורה אין כל חילוק בין ארבע אמות לב' זיינן, התוצאה הכפולה היא מיותרת לו, והוא חפץ רק בחלק הראשון הנצרך.

אולם אם זו סברא ביחס לעשיית הפעולה, כאן יש מקום לדון שפעולת כתיבת כל אות היא פעולה בפנ"ע, וכאשר אנו דנים אותה בנפרד מחברתה היא קיום של נעשית מחשבתו, רק ששני הפעולות יחד לא נצרכות, וזה נתחדש כאן בדברי הרמב"ן שכלפי נעשית מחשבתו אנו דנים על כל אות בפנ"ע, האם כתיבתה היא פעולה רצויה לו ומילוי מחשבתו או לאו, ובזה חלוק מזריקת ד' אמות שלא שייך להפריד ולחלק את המעשה זריקה לשנים, ויש כאן מעשה זריקה של ארבע אמות שזה אינו קיום מחשבתו כלל ואינו חפץ בכך.

ברם בדברי הרמב"ן גנוז חידוש נוסף, שכל דברינו והסברינו נוחים ויפים בבא לכתוב זיין וכתב שני זיינן, אבל הרמב"ן מיירי בודאי גם בבא לכתוב חית וכתב ב' זיינן, וכאן זה חידוש בתוך חידוש, כי הרי לא רצה לקבל אפילו אות זיין אחת אלא חית, וע"כ אנו זקוקים לסברת מהרש"א הנ"ל שהיות וצורת פעולת הכתיבה של חית היא זיין ועוד זיין זה נחשב כנעשית מחשבתו ביחס לכתיבת חית, אבל בכח"ג אין לנו 'נתכוין לכתוב אותה האחת'.

וע"כ צריך להרחיב יותר את יריעת החידוש ולומר שכיון שצורת הפעולה של עשיית חית עוברת דרך עשיית אות זיין, נחשב שגם נעשית מחשבתו כלפי התוצאה, כי הרי בדרך לתוצאה של חית בעינין לעשות זיין ועוד זיין, ונמצא איפוא שבדברי הרמב"ן נמצא שלא רק שצורת עשיית הפעולה קובעת את הגדרת המלאכה שנחשב לנעשית מחשבתו, אלא זה קובע גם את הגדרת התוצאה, שנחשב שנתקבלה כאן תוצאה של נעשית מחשבתו, מאחר וכך היא צורת הפעולה, ודוק היטב.

דברי המאירי

[ד] ועיקר סברת מהרש"א מבוארת כבר בדברי המאירי בסמוך (קה, א), וז"ל, ומ"מ לענין ביאור הסוגיא אתה צריך לשאול לדעת המחייב בכך כל זמן שאין צריכות תקון והוא המכוון באמרו דלא בעי זייני והרי בפרק כלל גדול אמרו בנתכון לזרוק שתיים וזרק ארבע שפטור הואיל ולא נתכוון לזריקת איסור י"ל שבזריקה אין ארבע אמות בכלל מחשבתו כלל שאין ארבע בכלל שתיים, אבל בזו כבר נעשית מחשבתו ששתי זיינן בכלל מחשבת החית הם.

דחיית סברת מהרש"א מצד שצורת הפעולה היא שונה

[ה] ובאופן"א נראה לדחות סברת מהרש"א, וזהו גם אי נימא שסברת נתקיימה מחשבתו היינו ביחס לצורת הפעולה, וזה בהקדם דקדוק לשון רש"י: נתכוין לכתוב חית – ודילג הקולמוס, ולא נראה הגג של חית, אלא שני הרגלים, ונראה כשני זיינן. ונראה מזה שמדר פעולת הכתיבה היא לא לכתוב ב' זיינן ואח"כ לחברם ע"י גג ולהפוך האות לחית, אלא

עושה הגג של חית קודם הרגל השמאלי. ועי'. ומעין זה כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' רב).

נתכוין לכתוב אות אחת אי נחשב כנתכוין לפעולת איסור

נ] יעויין בהגהות הרש"ש שהקשה על קושיית התוס' מנתכוין לזרוק ב' זרק ארבע, וז"ל, לע"ד שנא ושנא. לפמ"ש"כ בריש מכילתין דעקירה מרה"י הוי כח"ש דאסור מדאורייתא. וא"כ ה"ה כתיבת אות אחד שהרי אם ישלים לו אות הב' יהיה חייב. א"כ הכא נתכוון לכתובה דאיסורא. משא"כ לזרוק ב' כיון דינוח שמה שוב לא מיחייב אפילו אם ישלים אח"כ שהרי נח בתוך ד' ולהכי מותר לכתחלה לטלטל פחות מד"א כדלקמן ר"פ בתרא ואפילו לר"ל דח"ש מדרבנן נוכל לחלק לנידון זה וע' לעיל (עג א) בהצריכותא.

ועי' עוד בהגהות הגרא"מ הורוויץ, ובמעשה רוקח על הרמב"ם פי"א הי"א.

ויסוד סברא זו לכאורה מבוארת בדברי הי"ש מתרצים' במאירי, וז"ל, ויש מתרצים שבזריקה פטור מפני שאין במחשבתו איסור בשום מקום, אבל באותיות הואיל ויש באות אחת חיוב במקומות כגון בהשלמת ספר מחייבין אותה בזו.

ומבואר בדברי הי"ש מתרצים את אותה הנקודה שבנתכוין לכתוב אות אחת יש כאן מחשבה וכוונה לפעולת איסור, אלא שהרש"ש והגרא"מ"ה נקטו שאות אחת נחשבת כפעולת איסור מצד האיסור של אות אחת כשלעצמה דהוי חצי שיעור דאסור מדאורייתא, ואילו המאירי נקט שנחשב הפעולה לפעולת איסור מחמת שבמקומות אחרים כגון בהשלמת ספר נחשב לאיסור.

ומה שהוצרכו הי"ש מתרצים במאירי לסברתו ולא פירש מצד האיסור של חצי שיעור, ניתן לומר בפשטות דס"ל דשאני כתיבת אות אחת מכל חצי שיעור, וכמו שנתבאר לעיל באריכות. ויעויין בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן רב) שנתקשה מאוד בקושיית מהרש"א, וכתב וז"ל, ואפשר לומר דשאני כתב שם משמעון דשמעון גם כן מלאכה וקרינא ב' מאחת. אבל הכא ח"י"ת לאו מלאכה דאות אחת היא. ועל כן כשכתב שתי אותיות לעשות מהם אות אחת פטור¹⁷.

אולם נראה לומר בעומק טפי, דהיש מתרצים פליגי על התירוצ' הראשון במאירי שפירש כמהרש"א, וסברי כמו הבנת התוס' בקושייתו, שהסברא של נתקיימה מחשבתו אינה ביחס לפעולה אלא ביחס לתוצאה, ומה"ט סברי שאף שהפעולה כאן איננה פעולת איסור (לולי האיסור של חצי שיעור), מ"מ כשדנים על התוצאה דנים על החפצא של אות אחת בעצמותו, ואות אחת הרי היא נחשבת כחפצא של כתיבה מאחר שלעיתים אות אחת משמשת ככתיבה גמורה להשלמת ספר וכיוצא בזה, ועיין.

¹⁷ ובעצם הענין אם אות אחת חשיבא כמלאכה דובר בכמה דוכתי בקונטרס זה, וגם האבנ"ז מדבר מזה בכמה וכמה מקומות, ונפק"מ להלכה בנידון הרמ"א והט"ז באותיות על כריכת ספר, ובאגלי טל כתב לדייק בלשון הגמ' כאן דאות אחת אין זה מחוסר קריבה כיון שיש לה תורת כתיבה.

ענף חמישי: בדין עוגה שיש עליה אותיות

כתיבה במי פירות

[א] ברמ"א (סימן שם סעיף ג), אסור לשבר עוגה שכתב עליה כמין אותיות, אף על פי שאינו מכויין רק לאכילה, דהוי מוחק. (מרדכי פרק כלל גדול).

ובמגן אברהם (ס"ק ה) וז"ל, ואני הורגלתי לכתוב בדבש מעורב במעט מים דהוי מי פירות ולא הוי מוחק (אגודה) וצ"ע דעכ"פ רישומו ניכר.

ובמשנ"ב (ס"ק טו) הכריע לקולא כדברי האגודה, ובשעה"צ הוסיף שכן הוא באליה רבה וחיי אדם ותפארת ישראל.

ובחזו"א (סי' סא ס"ק א) השיב על דבריו: 'אינו מובן דמ"מ כתב הוא וכן הניח מ"א בצ"ע.

וצ"ע להבין מהו צד הקולא במי פירות וכדומה.

כתיבת צורות

[ב] ובמג"א (ס"ק ו) דייק לשון השו"ע ד'כמין אותיות' אסור, אבל אם כתובים עליו צורות מותר, והקשה וז"ל, צ"ע דא"כ אפילו כתובין עליו צורות יהא אסור דהא הצר צורה חייב וא"כ המוחקה נמי חייב וצ"ע.

וכן כתב בחזו"א (שם), 'וכן אין חילוק בין אותיות לציורים, וכמו שסיים המ"א בצ"ע'.

אולם במשנ"ב (ס"ק טז) נראה דלא פשיטא ליה כולי האי שדין ציורים שווה לאותיות וכתב 'ויש מחמירין אפילו בציורים'. וצ"ב מהו החילוק בין ציור לאות.

אותיות מהעוגה עצמה

[ג] והמג"א בהמשך דבריו הביא שכנסת הגדולה כתב שנוהגין להתיר, וכ"כ הר"ש לוי סי' נ"ז וכ' ע"ש דדוקא כשכותבין על העוגות אותיות מדבר אחר, אבל כשהכתיבה היא מהעוגה עצמה בדפוס או בידים שרי ולכן אוכלים העוגות שיש עליהם ציורים, עכ"ל. וצ"ע.

ובשו"ת קול אליהו (למהר"א ישראל, או"ח סימן יט) כתב וז"ל, כתב הרב המאסף ז"ל דוחו דוקא כשכתוב עליה אותיות מדבר אחר, אך אם הוא מן העוגה עצמה אין קפידא. וכיוצא בזה כתוב בספר חמדת ימים, שעמד בזה עם הרב הקדוש מוהר"ש אלקבץ זלה"ה, והסכים עמו להתיר לכתוב במצת מצוה אותיות מינה ובה, דאין בזה משום מוחק לעת האוכל, והרבה להשיב אפו, והרחיב פה ולשון על האוסרים בדבר יעו"ש. ובאמת כולחו אישתמיט להו דברי רבינו ירוחם ז"ל, והביאם מור"ם ז"ל בסוף הלכות ס"ת (יו"ד סימן רפ"ד ס"ב) בשם תשובת הרמב"ם ז"ל, דמה שאמרו אסור לכתוב בלא שרטוט, אין חילוק בין כתיבה לחקיקה, הכל נקרא כתב. והרי היא לפנינו בתשובות החדשות (פאר הדור) סימן ז'. והביא ראיה גמורה לדבר, דלפי דבריו יראה הרואה דהדת נתונה דאסור לכתוב אותיות במצה או בעוגה מינה ובה, דהיינו חקיקה, וחקיקה כתיבה היא. וכיון דהוי כתיבה פשיטא דאית ביה משום מחיקה, ושומר נפשו ירחק ממנו.

והרב החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן עד) הביא דבריו והשיב עליהם, וז"ל, ומ"ש בשם הרב הקדוש מהר"ש אלקבץ הוא אגב שיטפיה דהוא מהר"ש הלוי בתשובותיו הנדפסות ומעיקרא הרב כנסת הגדול' לא מפי עצמו אמרה כנראה מתוך דבריו אלא משם מהר"ש הלוי בתשובותיו כאשר יראה הרואה בספר הבהיר כנסת הגדולה. ומה שתמה עליהם מתשובת הרמב"ם וכ' בהו ונעלם לישרי לן מר דחילוק מהר"ש הלוי הוא דבעיסה עצמה

מינה ובה אין באכילתה משום מחיקה ומאי מייתי מתשובת הרמב"ם דאיירי בחוקק בטמי כסף או בעצים ואיך פשיטא ליה דהוי חקיקה וכתובה ומחיקה בעיסה מינה ובה באכילת שהוא נדון מהר"ש הלוי מתשובת הרמב"ם והדברים פשוטים. וכ"ש למי שיראה תשובת מהר"ש הלוי הנז' סי' כ"ו. ועיקר חילוקו הוא בכותב בעיסה ע"י דפוס או כותב אותיות מן העיסה עצמה בעודה עיסה כמבואר בתשובותיו ובס' כנה"ג משמו.

והנה גם בדברי החיד"א לא נתפרש מהו החילוק אם הכתיבה היא מינה בעיסה עצמה, ויל"ע טובא בגוונא שאינו חוקק בבצק עצמו מינה וביה, אלא לוקח מאותו בצק שעושים ממנו את העוגה ויוצר אותיות ומדביק על הבצק, ואופה באופן זה, אם שרי לדעת ר"ש הלוי. ובספר חוט שני כתב לאסור דדמי לאותיות ממקום אחר. וצ"ע.

ובמור וקציעה כאן כתב הגריעב"ץ, וז"ל, עוגות שיש עליהם ציורים או אותיות, מגוף העוגה שנעשה בדפוס או בידים, עודה עיסה, אין כאן בית מיחוש לשברם ולאכלם. וראיה גם מלחם הפנים שיש לו פנים הרבה, דהיינו צורה ממש, ואכלוהו בשבת. אבל אם כתובים עליהם בדין, או אפילו בשאר צבעים אסור לשברם.

הרי דפשיטא ליה שאין חילוק בין אותיות לציורים, אלא החילוק הוא אם זה כתוב או מצויר בדבר עצמו או שזה מעליו, וצ"ת לבאר הסברות בזה.

סתירת פסקי המשנ"ב

[ד] והנה במשנ"ב כאן (ס"ק טו) העתיק להלכה בלי פקפוק את חילוק ר"י הלוי שהעתיק המג"א, והטעים הסברא משנה ברורה שכשהכתיבה היא מהעוגה עצמה... שרי דאין שם כתיבה עליה וממילא לא שייך בזה מחיקה. ובשעה"צ ביאר שכן הכרעת האחרונים.

ונתקשו בזה מדבריו בהל' פסח (סימן תעה ס"ק מז), ואין לעשות [על המצות] אותיות להכירא שכששוכרין אותה הוי מוחק ביום טוב. ובשעה"צ ציין שמקורו מדברי הרמ"א בתשובה.

וז"ל הרמ"א בתשובותיו (סי' קיט), וכן משמע מדברי האחרונים במה שאסרו לכתוב על השלשה מצות של פסח אותיות אב"ג לידע איזה היא ראשונה, משום דכשעושה הסדר ושוברה מוחק הכתב ב"ט. וא"כ שמעינן מזה דדרך מחיקה וכתובה בכך ואסור לעשות אף על גב דלא מתכוין.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן עז) נדחק הרבה בישב הסתירה, ומתחילה כתב לדחוק לשון המשנ"ב בהל' פסח דאיירי דוקא בעשויים ממין אחר ולא מאותו העיסה, ושוב צידד די"ל שדוקא במצת פסח שהוא הנהגה של רבים לעשות סימנים מחמירים כ"כ, יעו"ש.

שיטת הביאור הלכה בהגדרת מלאכת כותב: שכותב אותיות שמורה האות על איזה דבר; ישוב דין צר צורה ועשיית ציורים

[ה] ואשר נראה בס"ד בישב כל האמור בהקדם ביאור עיקר הגדרת מלאכת כותב, דהנה בספר קהילות יעקב (סי' מאות ב) האריך לבאר מפני מה לא יהא ב'צר צורה' משום כותב, שהרי גם חקיקה נחשבת לכתיבה אפילו בלא דיו כמבואר בגיטין (כ, א) דבחק יריכות נחשב כתיבה לענין גט, ולהלן הובאו דברי הר"ן דלענין שבת אפילו חק תוכות חייב משום שגם זה הוי מלאכת מחשבת, וא"כ מאי שנא שבצר צורה לא יתחייב משום כותב.

וביאר בקהילות יעקב בתרי אנפי, מתחילה ביאר שכל צר צורה אין נידון של כותב רק של צובע, ובתקדם החילוק העקרוני בין כותב לצובע, והטעם שבכל צובע לא מתחייב משום

כותב, וכן להיפך, שכותב יתחייב משום צובע. איברא, שענין צביעה הוא שהעין נהנה מהמראה, וענין כתיבה הוא מה שנהנה מידיעת תוכן הכתב, והבחינה לזה היא שאם ראובן רואה וקורא בכתב ושמעון שומע גם שמעון נהנה מן הכתב שהרי הוא מתוודע לתוכנו ע"י שמיעת דברי ראובן, אבל ציור שענינו יופי לעין אם ראובן יראה ויספר לשמעון מה ראה, אין בזה הנאה לשמעון כלל.

ומטעם זה אין בצר צורה משום כותב רק משום צובע, כי ענין הצורה זה לא הוראת התוכן שבצורה אלא היופי של הצורה עצמה.

ובמעין חילוק זה כבר קדמו בביאור הלכה (שם סוף ד"ה במשקין), וז"ל, ובענין רושם רשמים העתקנו לשון הרמב"ם ומקורו הוא מירושלמי פרק כלל גדול וז"ל הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע וביאורו שראשון רשם את הצורה באבר וכה"ג והשני העביר הצבע עליו ולכך הראשון חייב רק משום כותב עבור הרושם תמונה שעשה והשני שהעביר הצבע במקום הרשום אינו רק צובע בעלמא. וכונת הרמב"ם נמי שעשה את הרושם של התמונה וכמו שכתב כדרך שהציירין רושמיין...

ועיין בא"ר שהקשה דברי הרמב"ם זה על מה שפסק בעצמו בפ"י והעתקנוהו במ"ב דהצר בכלי צורה חיובו הוא משום מכה בפטיש. ולדברינו ניהא קצת, דבפ"י לא איירי ברושם בעלמא כבענינו דבזה לא נעשה עדיין גמר מלאכה לנאותה, אלא שעשה הצורה בבת אחת, ולכך לא שייך בזה כותב דענין אחר הוא, משא"כ בענינו איירי שעשה רק רושם של הצורה מתחלה כדי שידע ויבין הצובע ע"ז אח"כ מה לצבוע ודומה לכותב שכותב אותיות שמורה האות על איזה דבר. והא דלא מחייב הרמב"ם בכלי משום צובע אפשר דלא מיירי כשצר בצבע אלא שחקק צורה בכלי כדרך שעושים בכלי כסף ולכן לא הזכיר גם הש"ס שלנו בדף ע"ז ע"ב משום צובע רק משום מכה בפטיש.

ומסיים בביאור הלכה: ובמה שכתבנו תוס' קושיות המ"א בסק"י. ונראה כוונתו לקושיית המג"א הנ"ל מפני מה מותר למחוק צורות שעל העוגה, ולמה לא נאסר משום מוחק.

ברם לפי האמור בדברי הביה"ל שענין כותב הוא שהאות מורה על איזה דבר, מובן שאין זה קיים בצורה כלל, ולכן אין בצורה משום כתיבה ומשום מחיקה.

ביאור הקה"י הגדרת המלאכה שהנייר משמש לאותיות, אבל הינם דבר נפרד מן האותיות ולא השבחת החפצא; ישוב כל הקושיות לפי גדר זה

[ו] ואף שבחילוק זה ניהא לן דין ציורים, עדיין לא הונח לנו לפי ביאור זה ההיתר של ר"ש הלוי למחוק אותיות שהינם מן העוגה עצמה, הרי סוף סוף האותיות הללו מביעים מסר ויש בהם תוכן, ומה לי אם הוו חלק מן העוגה. וכן לא מובן ההיתר של כתיבה במי פירות, וגם אין מיושבת הסתירה העצומה בדברי המשנ"ב.

ולשם כך עלינו להשכיל בינה כחילוק השני בין כותב לצובע המבואר שם בקהילות יעקב, וז"ל, דענין צביעה הוא עשיית תיקון בדבר הנצבע שמשביחו ומייפהו בזה, ומלאכת כתיבה הוא איפכא שהדבר שנכתב עליו הוא משמש להאותיות ועיקרו לעשיית אותיות מתכוין, אלא שא"א לעשות אותיות פורחות באויר מוכרח לעשותן על דבר ממשי כדי שיתקיימו ונמצא שהנייר משמש להאותיות, ולא כמלאכת צובע שהצביעה משמש להשביח את הדבר המקבל את הצבע.

וזהו הביאור שבצר צורה בעלמא שתכלית כוונתו הוא ליפות את הכלי שצר בו ולהשביחו, ל"ש בזה ענין של כתיבה, יעו"ש באורך. [ויעו"ש שמבאר גם את דברי הירושלמי שהובאו בביאור הלכה הנ"ל לפי דרכו].

והעולה מן הדברים, שהגדרת מלאכת כותב היא יצירת דבר שהוא דבר נפרד מהחפצא ולא השבחה ותיקון של דבר.

ולפי"ז נראה לבאר שזהו יסוד סברת ר"ש הלוי בחילוק אם האותיות נעשות מן העיסה עצמה, שאין זה מחמת שזה מאותו החומר של העיסה, אלא שעד כמה שהכתיבה נעשית בגוף העיסה וכחלק מן העיסה, מיחסרא במלאכה של כותב, ודמי לצר צורה, כי מהות הכתיבה שזה דבר נפרד מגוף החפצא ולא השבחה או יפוי של החפצא.

ומילתא דפשיטא שאף אם יקח מן הבצק עצמו, באם זה יהא דחפצא נפרד, יתחייב משום כותב.

ובסברא זו נראה לבאר גם את החילוק המהותי בין כתיבה לציור, שכתובה זה לעולם דבר נפרד מהנייר או מהחפצא שנכתב עליו, ומשא"כ ציור זה פעולה בדבר עצמו, שהדבר נעשה נייר מצוייר ומיופה.

ולפי"ז נראה ליישב את סתירת דברי המשנ"ב, שנראה שגם אם חוקק וכותב את האותיות בבצק עצמו, אם לא שייך לדון שזה נעשה בחפצא של המצה, והיינו שזוהי מצה מצויירת הרי זה כותב ולא מצייר, ובגוונא דמיירי המשנ"ב בחל' פסח היינו שמסמן על המצות א' ב' ג' לידע איזה הראשונה, ואין כאן יפוי או עליו למצה עצמה, אלא זה סימן חיצוני עבורו לדעת סדרם של המצות, וזה נחשב לכתיבה גם כאשר הכתיבה נעשית במצה עצמה.

ולאידך גיסא, יש לדון שכתובה במי פירות וכדומה, אין זה נידון כחפצא נפרד מהחפצא, ואף שהכתב ניכר ולא נבלע לגמרי, מ"מ כיון שאין זו שיכבה חשובה זה כאילו מתבטל לחפצא, והוי כציור, וזו סברת האגודה ודעימיה המקילים בכח"ג.

ובאמת בדברי המשנ"ב אנו רואים להלכה שהכריע להקל בשופי כדברי האגודה אף שבענין ציורים נתן מקום חשוב לדברי המחמירים, ולכאורה נראה יותר לפי מה שצידד הקה"י שם בסוף דבריו וז"ל, ואולי כל גדר כותב הוא שיהיו האותיות דבר "על" הקלף או הנייר ואין הכוונה שיכנס הדיו לתוך הקלף עצמו רק שיהא עליו, וענין צובע הוא שגוף הדבר יקלוט הצבע בעצמותו שיהא נראה כאילו מראה של גופו, עכ"ד. [ויעו"ש שיישב לפי"ז קושייתו העצומה מדין כוחלת].

ומעתה יש לומר שהמציאות של מי פירות שאינם נשארים כשיכבה מעל הקלף ולכן זה לא נידון ככתיבה.

ובציור חיצוני שנעשה מחומר חיצוני, אבל זה שיכבה בפני עצמה ואינו נבלע בחפצא, יש מקום לדון אם נדון אותו כחלק מהחפצא כי זה ציור ולא כתיבה, או שמו"ם זו הדבקה חיצונית, וזה פשר ספיקו של המג"א, ונראה שבזה נחלקו הפוסקים אם נחמיר בציורים כמו כתיבה.

ענף שישי: הערות וביאורים על סדר הסוגיא

קג, א

[א] במתני'. הכותב שתי אותיות בין בימינו בין משמאלו.

יעויין בגמ' דקאמר דבאיניש דעלמא שכותב בימין בשמאל פטור משום שאין דרך כתיבה בכך, ומשמעות הלשון שאין זה רק כמו שינוי בעלמא וכאילו עשה בלאחר יד, אלא שאין כאן מעשה כתיבה כלל.

ועי' בחיי אדם (כלל ט סעיף ב) שנקט שבכל מלאכות שבת בין שעשה בימינו או בשמאלו, חייב, חוץ מהכותב דפטור בשמאל (וראיה מתוספתא פ"י התולש בין בימינו ובין בשמאלו הרי זה חייב), יעו"ש. והעתיקו המשנ"ב להלכה כאן ס"ק כב.

וכן נראה גם מדברי המיוחס להר"ן כאן, וז"ל, ואיכא למידק דהכא פטרי' במי שאינו שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל ואילו המוציא בין בימינו בין בשמאלו חייב. וי"ל דהוצאה מלתא שכיחא היא לשמאל כמו לימין, אבל כתיבה שהיא מלאכה דקה לאו אורח ארעא למיכתב בשמאל.

והיינו שהעדיפות של ימין לשמאל בודאי קיימא גם לגבי מלאכת הוצאה ושאר מילי, אבל אין זה בגדר של שינוי שלא יתחייב עליו, וכאן זה לא מטעם שינוי, אלא שאין דרך כתיבה בכך¹⁸.

ובאיטר יד שמאל ידידה כימין דכו"ע, ופטור בכתב בימין משום שאין כאן מעשה כתיבה כלל. ודינא דמיירי ביה מתני' דחייב בין בימינו בין בשמאלו מיירי בשולט בשתי ידיו.

במתני'. הכותב שתי אותיות... בין משתי סמניות.

בהגהות הב"ח גרס סמניות. ובפי' הרע"ב מבואר שבהני ב' גירסאות תלוי ב' השיטות בפירושא דמתני', רש"י גרס סמניות ולכן פירש אחת בדיו ואחת בסיקרא, ואולם אית ספרי דגרסי סמניות, ואזי הפירוש הוא סימנים ולא אותיות.

ובפי' השני מצינו ב' אנפי, הרשב"א והריטב"א הביאו פירוש רבינו האי גאון ז"ל דהיינו שאינן אותיות ידועות בכתב שהן נקראות אלא סימנים בעלמא, כגון נוני"ן הפוכין דכתיבי גבי ויהי בנסוע הארון. והיינו אותיות שאינם מבטאות תוכן מסוים אלא מהוות רק סימן.

ויעויין מה שהארכנו לעיל בשיטת הרמב"ם בפירוש המשנה. ובתוך הדברים הבאנו קושיית הביה"ל מדברי הירושלמי דתלי לדין סימניות בדין רושם דר' יוסי. והביה"ל העלה דהבבלי חולק ע"ז וס"ל דאפילו לרבנן חייב דסימנים הוי כמו אותיות.

אכן לכאורה כל סברת הביה"ל היא לפי הפירוש של הרמב"ם שסימניות זה סימנים של מיספור, דבזה יש לומר דעדיפא טובא מרושם כי הוו כמו אותיות, וכמו שהארכנו לעיל, ומשא"כ לפירוש רב האי גאון שזה נוני"ן הפוכים יש לדון טובא שהנון ההפוך מצד עצמו

¹⁸ אולם כבר העירו מדברי המיוחס להר"ן לקמן (קל, א), וז"ל, ולא מהדרינן במילה לעשותה בשמאלו או לשנות בה משום דלא חשבי' מילה דחיי' לשבת. וצ"ע.

אינו מבטא תוכן, וכל ענינו ותועלתו של אותו הסימן הוא רק לרמז ולסימן כשיהיה מוצב במקום מסוים דייקא¹⁹.

והנה הרשב"א הקשה על פירוש רש"י שפירש דהיינו אחת בדיו ואחת בסיקרא, וז"ל, ואינו מחזור בעיני דבבא זו אינה אלא בצורת האותיות ובבא שניה במינין שהן נכתבין בהן ולמטה הוה ליה למיתני הא.

ובספר אפיקי ים (ח"ב סי' ד ענף י) כתב ליישב בהקדם שיטת היראים (סי' רעד) והסמ"ג (לאוין סה) דאב מלאכה של כותב היינו רק על גבי קלף ובדיו, אבל כתב בסם ובסיקרא וכו' אינם אלא תולדה. והנה בשאר מלאכות חצי שיעור מהאב עם חצי שיעור מתולדת אותה מלאכה אינם מצטרפים, אבל כאן שהיא פעולה אחת ומלאכה שלימה ממש לפנינו, הרי הם מצטרפים.

ולפי דבריו נמצא דלא אשמועינן דין במינין שהן נכתבין בהן, אלא אשמועינן חידוש בהגדרת הצירוף של ב' אותיות, שאין המכוון שזה כמו חצי שיעור בעלמא, ומצטרף בתור שיעור למלאכה, אלא נחשב שכל אות זה חצי מן הפעולה והמלאכה של כתיבת ב' אותיות, ולכן בבב"ג מצטרפין הדיו והסיקרא אף שזה אב ותולדה.

ולכאורה דברים אלו עולים בקנה אחד עם מה שנתבאר לעיל בשיטת רש"י בגדר הענין של ב' אותיות, שאין זה דין שיעור בעלמא, אלא הכתיבה של ב' האותיות מייצר תורת כתיבה, ואות אחת אינה כלום.

[ועי' בשו"ת אבני נזר או"ח סי' רח ס"ק ד ובאבן העזר סי' שנד ס"ק ב לענין אם כותב מחצית האות בדיו ומחצית האות בסיקרא].

במתני', בכל לשון חייב.

ופירש"י, בכל לשון – של כל כתבים, וגופן של כל אומה ואומה.

אריכות לשונו היינו שבא לפרש שישנם ב' כוונות ב' בכל לשון' דקאי הן על השפה והלשון, והיינו שכותב באותיות כתב אשורית אבל השפה והלשון הוא של אומה אחרת, והן שהשינוי הוא בצורת האותיות שכותב באותיות וגופן של אומה אחרת.

וכן דייק במעשה רוקח בלשון הרמב"ם (פרק יא הלכה י), הכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפילו משני סימניות. והיינו דתרתני קתני, כתב דהיינו צורת האותיות ולשון היינו השפה.

והנה בביאור הלכה (סי' שו סעיף יא ד"ה בכתב שלהן) האריך בשיטת האור זרוע (סימן עו) שכתב בשם הראב"ה [ונמצא גם בראב"ה הל' עירובין סי' שצא] וז"ל, כומרים או שאר כתבים לבד מאשורית ויונית אם כתבו ישראל בשבת פטור מן התורה דאינה כתיבה ואינה חשובה [מלאכה] דגרסי' בירושלמי מהו בכל לשון אלף אלפא ביתא ביטא והוא לשון יונית ומשמע או בגופן שלנו או בגופו יונית והיינו דאמר כותבין עליו אונו ואפי' בשבת וכן אומר לעכו"ם ועושה בגופו שלהם שאין בו אלא שבות דרבנן דגזרו על גופי' שלהם אטו גופי' דידן שאסור אבל בגופו שלנו זהו שבות שיש בו מעשה דאורייתא.

¹⁹ ויל"ע בדברי התוס' יו"ט שלא נראה שחילק בין הפירושים, ובעקבותיו גם בשעה"צ ס"ק מא.

ולפי דברי הראב"ה יהיה פשט המשנה 'בכל לשון' רק כלפי השפה ולא כלפי הכתב והגופן של האומות, וכדאשכחן כה"ג במגילה (ט, א), דמוקי למתני' דתנן ספרים נכתבים בכל לשון, דהיינו בכותב בגופן שלנו. ופרש"י, בגופן שלנו, מתני' דקתני בכל לשון, שלא שינה את הכתב, אלא ששינה את הלשון. וכ"כ בשו"ת נוב"ת או"ח סי' לג.

והביה"ל האריך הרבה בקושיות ובהוכחות כנגד שיטה זו, וכמו שיתבאר, ובאמת המעיין בדברי הראב"ה במקורם יראה שעיקר חיליה היינו דברי הירושלמי, ועליו תלה כלי זיינו, ויצא בחריפות כנגד פירוש רש"י, וז"ל, ואף על פי שפירש רבינו [שלמה] בפרק הבונה הכותב שתי אותיות בכל לשון חייב בגופן של כל אומה, שגגה היא, דגרסינן בירושלמי מהו בכל לשון אלף אלפא ביתא ביטא, והוא לשון יונית, אבל שאר לשונות אינו חייב. [וגם בלשון האו"ז נראה שעיקר ראייתו הוא מדברי הירושלמי, ועמד בזה בביה"ל שם, זעיקר יסודו בנה ע"פ הירושלמי לפי ביאורו].

והנה בביאור הלכה שם הקשה ג' קושיות על פירוש הראב"ה בדברי הירושלמי, וז"ל, ובאמת פירושו בירושלמי תמוה מאד. אחד, דהא תנן במשנה בכל לשון ואיך יפרש לנו הירושלמי דהכונה או אשורית או יונית.

ועוד, לפי פירושו מהו אפילו אלף דקאמר הירושלמי הי"ל לומר אלפ"א בית"א גמל"א.

ועוד דלפי פירושו הירושלמי סותר את עצמו תוך כדי דיבור דהא איתא שם במשנה הכותב שתי אותיות בין משם אחד בין משתי שמות בין משתי סימניות בכל לשון חייב. א"ר יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם וכו'. וקאמר ע"ז בירושלמי שם מאן תנא סימניות ר' יוסי היא [כי הירושלמי ס"ל דסימניות הוא מלשון סימן ור"ל שני סימנים בעלמא המורים על איזה ענין וכמו שפירש רב האי גאון הובא במגיד משנה ע"ש בקרבן [ה]עדה. וע"ז קאמר דר' יוסי היא דס"ל דחייב כותב הוא משום רושם ואפילו על שתי שריטות בעלמא חייב] ואח"כ קאמר מהו בכל לשון אפילו אלף אלפ"א ואם הפירוש כדבריו א"כ המשנה סותר את עצמו, דרישא משתי סימניות דר"י, ומה שאמר בכל לשון והכונה על אשורית ויונית לאו ר' יוסי היא דלר' יוסי ודאי חייב בכל לשון דלא גרע מרושם בעלמא דמחייב ר' יוסי. וגם דדברי הירושלמי דבתר זה מברר את דברי ר' יוסי ע"ש ואיך נאמר דבתחלה מיירי לר' יוסי ובסוף לר' יוסי, ובאמצע מפסיק הירושלמי וקאמר שלא אליבא דר' יוסי ובפרט דהמשנה סותרת א"ע וכמו שכתבנו.

ולכאורה היה מקום לדון על השאלה העיקרית של הביה"ל שהמשנה סותרת את עצמה, והיינו משום דפשיטא ליה להביה"ל שכתב של אומה אחרת לא גרע משתי שריטות בעלמא.

ברם לפי מה שהארכנו לעיל בשיטת הרמב"ם יש לומר דודאי כתב של שפות אחרות גרע משריטות, משום שהכתב לא בא בתורת סימון, אלא הכתב מבטא תוכן עצמותי, וכיון דנחית לתורת כותב אינו מתחייב משום רושם, כיון שלר' יוסי ב' אבות מלאכות נינהו.

ואף כי ראיתי מובא חידוש נפלא בצפנת פענח (בהשמטות להלכות שבת) וז"ל: עיין מש"כ רבינו ז"ל בפירוש המשניות כאן דהוי מחלוקת דר' יוסי ורבנן גבי אותיות של חשבון אם זה הוי בגדר כותב או רושם ר"ל אם החיוב הוא משום הכתב [כלומר על יצירת הכתב כמו שבונה חייב על יצירת בית, כך בכותב חייב על יצירת הכתב] או משום הדבר שנכתב עליו, [כלומר דף ריק שוה פחות מדף שנכתב עליו ידיעות מועילות].

ובאמת נראה נ"מ בין כתב אשורית לשאר כתבים, דבכתב אשורי ויוני האותיות של חשבון הוי אותיות של כתב אבל בשאר כתבים הוו סימנים בעלמא, לא גדר כתב ואינו חייב רק משום רושם, יעו"ש.

והיינו דס"ל להצ"פ שכאשר כותבים באשורית תרי"ג הכוונה היא לשש מאות ושלוש עשרה, משום דהאות ת' היא ד' מאות בגלל עצם תוכנה, ואות ר' היא מאתיים מעצם מהותה וכך יו"ד וכך הגימ"ל, משא"כ בשאר אותיות מספריות של שאר האומות אין 361 כי אם סימן ורמז לשש מאות ושלוש עשרה, וכן הוא בכל אותיות העכו"ם שכותב בהם.

ולפי"ז נראה פשוט כהבנת הביה"ל, שהרי כל הכתיבה מועילה בכה"ג בתורת רושם, ועיין. ויעו"ש עוד בכל האריכות הנפלאה בדברי הביה"ל. [ועי' עוד בשו"ת יבי"א ח"ג או"ח סי' כג].

ובתוך אריכות דברי הביה"ל שם מבואר שאפילו הפוסקים שסוברין דכתיבה אשורית אם חסר הזיון פסול וממילא פטור לענין שבת היינו דוקא בכתיבת סת"ם, דס"ל דלא מקרי כתב בלא זיון שעטנ"ז ג"ן, אבל גבי גיטין הלא נפסק באה"ע שכותבין כתיבה אשורית בלא זיון וע"כ כמו שמחלק בספר התרומה דבכתיבת סת"ם שאני. ואפילו לדעת הריב"א דסובר דגם גבי גיטין בעינן שיהיו האותיות מזויינין, הלא גם הוא מודה דבלשון אחר ג"כ כשר, ולא שייך שם לומר דחסר זיון כיון דדרך הכתב זה הכי הוא, יעו"ש²⁰.

ולכאורה על דרך סברא זו יש לדון טובא, דהנה בגמ' בע"ב קאמר בביאור דברי ר' יהודה דמתני' דמצינו שם קטן משם גדול, ואף דמ"ם דש"ם סתום ומ"ם דשמעון פתוח, מ"מ כיון דסתום ועשאו פתוח כשר חייב. הרי לנו דכיון שלגבי כתיבת ס"ת נחשב לכתב נחשב גם לגבי מלאכת שבת לכתב.

ויש לדון בכותב באותיות של שפה אחרת, שהרי במנהג בני אדם מקפידים על פתוח וסתום ואין מחליפין ביניהם, וא"כ יצא קולא בכותב תיבה מתוך תיבה, שבסתום ועשאו פתוח לא יתחייב כמו בכתב אשורי.

קג, ב

בתוס' ד"ה בגלטורי. ויש מפרשים א"א היינו אמן אמן (סלה) שכותבין בקמיעין. וליתא דהיינו נוטריקון וחייב אפילו באחד ורבנן דפטרי במתני' פטרי אפילו בב' וג'.

יעיין בהגהות הג"מ רבי אלעזר משה שתמה בכוונת דברי התוס', ומייתי מדברי הרע"ב שכתב להיפוך. [וראה עוד בחפ"ן ד' לבעל האוה"ח הק' ובשפת אמת ובשבת של מין].

ובפשוטו י"ל שמכוון דברי התוס' הוא דהתוס' סברי כשיטת הרמב"ם דהכותב ב' אותיות שוות פטור, וזהו שכתב שאי לא סבירא לן החידוש המיוחד של נוטריקון שמחמת שמבינים

²⁰ ויש לדון על פשיטות זו מלשון ההגהות מיימוניות שהוא ג"כ אזיל כשיטת הראב"ה כמבואר בדבריו ריש הל' תפילין ומזוזה וס"ת, וכתב שם (פרק ז הלכה טז אות ז), לשון רבינו שמחה ומה שנהגו היתר לכתוב כתבי הדיוטות בלא שרטוט משום דכתיבה דקה שאנו כותבים שטרי הדיוטות אינו חשוב כתב דאפילו אם האות חסר זיון לא חשיב כתב לענין חיוב שבת החמור כל שכן הכא דקא פריק פרק הבונה לא קשיא הא דקבעי זיוני הא דלא קבעי זיוני וכדאמר נמי בהקומץ רבה.

ובמג"א (סימן שמ ס"ק י) תמה טובא על דבריו, וז"ל, והא דבעי זיוני היינו בכתב אשורית דכ"ז שלא זיינן לא נגמרה מלאכתן ואפשר דבכתיבה דקה נמי פטור כיון שהוא נלקח מכתב אשורית אבל בכתב עכו"ם כיון שהוא כתב שלהן למה לא יתחייב.

ובשיטת הג"מ חזינן שלא חילק בזה, וצ"ת. [ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' צא].

מתוך אות אחת תיבה שלמה נחשב כאילו כתב תיבה שלמה, וזה ישנו אפילו בתיבה אחת, אזי אם אחד כותב אות אחת ב' וג' פעמים (שע"ז מיירי ר"ש דברייתא) יהיה פטור.

[ולפי"ז מתפרש תיבות ב' וג' בתוס' דלא מיירי באותיות ב' וג', אלא שכותב ב' וג' פעמים את האות א' בנוטריקון. וזה דוחק].

ואילו הרע"ב שפירש בדעת רבנן דפטרי משום שלא כתב ב' אותיות היינו משום דאזיל לטעמיה שפירש במתני' כשיטת רש"י דהכותב ב' אותיות משם אחד היינו אות אחת פעמיים ואפילו בלא שום משמעות. ולכך ליכא למירמא מדעת הרע"ב על דברי התוס', והכל על מקומו בא בשלום.

ויעוי' בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' סו) שרצה ליישב גם לשון הרע"ב על דרך דברי התוס'.

בתוס' ד"ה תריין. וא"ת ומ"ש אריגה מהני דהכא לא מחייב ר"ש עד שיתקן את כולו. וי"ל דבאריג שעושה דבר חדש שאינו בעולם מחייב שפיר בשני בתי נירין, אבל עיבוד שאינו אלא תיקון העור בעלמא וכן גורר וצר צורה בעי ר"ש עד שיתקן את כולו.

והנה התוס' לא כתבו מאומה על כותב, דמחד גיסא לא מחייב ר"ש עד שיכתוב את כולו דהיינו כל הפסוק שרוצה לכתוב (או כל האיגרת, יעויין בפירוש רבינו חננאל), ומאידך גיסא הרי מצריך ר"ש שיכתוב כל השם – התיבה שהיה ברצונו לכתוב, ולא סגי בב' אותיות המהוות תיבה המתקיימת במקום אחר, ומחי ההבנה בחלוקה זו.

ובתוס' הרא"ש נוסף בלשון קושיית התוס', וא"ת תרצת כתיבה וכו'. וצ"ב היאך תירצנו, הרי בפס' עצמו תלוי היאך מפרשים, ואיזה מלאכה מחשיבים שזה 'מאחת'.

וראיתי בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סימן יב) שעמד בזה, וביאר דכיון שגמר תיבה אחת שראויה ומצטרפת לצורכו ונגמר בה כל כוונתו, שוב אין צורך לגמור כל הפסוק אף שרוצה לגמרו, יעו"ש. והיינו שבכתיבה כל תיבה קובעת חשיבות לעצמה כיצירה מושלמת של דבר חדש, ודוק.

קד, ב

בגמ', תנא כתב אות אחת והשלימה לספר, ארג חוט אחד והשלימה לבגד חייב. מאן תנא, אמר רבא בר רב הונא רבי אליעזר היא, דאמר אחת על האריג חייב.

קשה טובא, דאי קאי בר' אליעזר דאמר אחת על האריג חייב, אפילו לא השלימה ג"כ חייב. ויעויין בספר שבת של מי שעמד בזה ונדחק טובא.

והג"ר אליהו שליט"א רצה לחדש שגם לר' אליעזר יש נפק"מ ב'השלימה' שיהיה חייב לא רק באות שלמה אלא גם בחלק מאות, כיון שסו"ס השלים את הספר, וצריך מקור לחידוש נשגב כזה.

בגמ', תנא הגיה אות אחת חייב... אמר רב ששת הכא במאי עסקינן כגון שנטלו לגנו של חי"ת ועשאו שני זיינין.

[א] ופירש"י, ועשאו שני זיינין – והספר לכך צריך.

ולכאורה צ"ב למאי הוצרך לזה שהספר צריך לכך, סוף סוף כתב כאן ב' אותיות באמצעות הגהתו והפיכת האות ח"ת לשני זיינין. [ועי' מנ"ח ובספר דברי יחזקאל].

והנה בתוס' (ד"ה נתכוין) כתבו, וא"ת מאי איריא נתכוין לכתוב ח' דלא נעשית מחשבתו אפילו נתכוין לכתוב ז' אחד וכתב שני זיינין פטור כמו נתכוין לזרוק ב' וזרק ד'... וי"ל דמיירי כגון שהיה צריך לכתוב שתי אותיות איזה שתי אותיות שיהיו דהשתא נתכוון לדבר איסור וגם נעשית מחשבתו ואפילו הכי פטור כדמפרש בגמ' משום דבעי זיוני.

ולדברי התוס' נראה דבמתני' דתנן נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיינין, לא מיירי שעוסק בכתיבת ספר תורה, שהרי בס"ת בודאי לא שייך גוונא שהיו צריך לכתוב שתי אותיות איזה אותיות שיהיו, אלא עוסק בכתיבה בעלמא, ומ"מ כיון שהזיינין בס"ת בעי זיוני, והזיון נחשב בכתיבת ס"ת כחלק מן האות, אזי גם כאשר עוסק בכתיבה בעלמא, באם האותיות זקוקות עדיין לתגין ולא נכתבו תגין על הזיינין אינו חייב עליהן.

ולכאורה אי רש"י קאי כשיטה זו אזי גם בגוונא דמיירי חברייתא שנמלו לגנו של ח"ת ועשאו שתי זיינין, לכאורה אין שום הכרח לאוקמי דווקא כאשר כותב ספר תורה.

וביותר, שגם אי נימא דמיירי דווקא כאשר כותב ספר תורה ולכך הוא נזקק לתגין, מ"מ מאי בעינן לכך שהספר צריך לאותן זיינין, גם אם אין הספר צריך לכך, ונכתבו הזיינין בטעות, יש לו להתחייב משום שע"י הגהתו נוצרו ב' אותיות, ומוקי לה בגמ' שנכתבו כהלכתן עם התגין. ועי' יש לדחוק שאם הספר לא נצרך לכך אותה הגהה נחשבת לקלקול, ויפטר משום מקלקל. [וכן צידד במנחת חינוך].

והנה לקמן בסמוך משני רבא, כגון שנמלו לתגו של דל"ת ועשאו רי"ש. ופירש"י, דלא הוי אלא הגהת אות אחת, ובדבר מועט חייב, הואיל וזהו תיקון הספר, דאסור לאדם לשהות ספר שאינו מוגה משום אל תשכן באהליך עולה והוה ליה ככתב אות אחת והשלימה לספר, דאמרן לעיל דחייב ואפילו לרבנן.

ובפשוטו המכוון בדברי רש"י שבשיטת רבא נתבאר שאפילו אם תוקנה רק אות אחת ג"כ חייב, ואע"פ שאין כאן שיעור ב' אותיות, והטעם לזה הוא מחמת שיש כאן תיקון הספר מתחייב אפילו בדבר מועט, ונחשב לא רק כתיקון מקומי של אותה אות אלא כתיקון של כל הספר, שכיון שאסור לאדם לשהות ספר שאינו מוגה נמצא שאותו תיקון מכשיר את כל הספר.²¹

²¹ והגרע"א הקשה מאי בעי להך דספר שאינו מוגה, דהתיקון בפשוטו דיכול לצאת בזה ידי חובת הקריאה, ואף דבזה י"ל דרש"י ס"ל דס"ת שחסר אות כשר לקרות בו, כדדייק הר"ן פ"ב דמגילה, מ"מ עדיין יש לדקדק, אמאי לא פירש"י על גוף חברייתא לעיל בדין דכתב אות אחת והשלימה לספר, הו"ל לפרש הטעם דתיקון משום אל תשכן, ואמאי נטר רש"י לפרש כן עד שנויא דרבא, ויעו"ש מה שכתב בזה. ועי' בתשובותיו ח"א סי' כא וח"ב סי' לז.

ובחת"ס כאן כתב לתרץ שלחשיר את הס"ת אין זה מועיל דח"ל חק תוכות, עי' ברשב"א כאן, ולכן אתי עלה רק מצד שמתקן הספר שאינו מוגה.

ומדמי לה לכתב אות אחת והשלימה לספר, דאמרן לעיל דחייב ואפילו לרבנן. ונראה שזה דימויא בעלמא שמתחייב גם אם לא כתב ב' אותיות אלא דבר מועט באם ישנו איזה תועלת של השלמה או תיקון²².

[וריהמת לשון רש"י שחייבו הוא משום כותב ולא משום מכה בפמיש, וכ"כ המאירי, וכן משמעות לשון הרמב"ם פי"א הי"ט, ועי' בשפ"א].

ברם, כל זה נצרך דווקא בשיטת רבא שהגיה רק אות אחת ולא יצר במעשה שלו ב' אותיות, שמחמת שתיקון האות נחשבת כתיקון הספר כולו, לא משגיחין בכך שזה רק אות אחת, אולם בדברי רב שישת דמיירי שעשה מחית ב' זינין, מאי בעינן לסברא שהספר צריך לכך והוי תיקון כללי.

[ב] והגאון רבי אליהו שליט"א יצא לחדש שכאשר מחליף אות באות בעלמא אין זו כתיבה להתחייב עליה, ואינו חייב אלא על 'מגיה' שהספר נצרך לכך. ולכך הוצרך רש"י להדגיש דמיירי שהספר נצרך לכך. ולפי"ז גם התוספת בביאור דברי רבא דאיכא דינא דספר שאינו מוגה אינו רק כדי לבאר הדין של אות אחת, אלא בא לבאר עיקר החיוב של מגיה.

ונראה שזה מחודש מאוד לומר כן על סמך דיוק כזה, וגם בסברא אינו מובן, הרי נתבאר להדיא בתוס' שאם כותב אותיות בעלמא ללא שום תכלית ומטרה חייב משום כותב, ומחייב תיתי שאם מחליף אות באות שלא יתחייב על היצירה החדשה של האות, ואטו ישנו תנאי שהוא צריך להרויח בכתיבה זו.

[ג] ולפי פשוטו נראה יותר שרש"י נזקק לכך מחמת המשך הסוגיא דאיתא, תנא נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתים חייב והתנן פטור. לא קשיא, הא דבעי זיוני, הא דלא בעי זיוני. ובלשון רש"י מדויק דגרס 'דתנן' פטור, וזה קאי על דין המשנה נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זינין, ורש"י פירש שגם הברייטא דקאמר נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתים מיירי בכח"ג. ועלה משנן, לא קשיא, הא דבעי זיוני, הא דלא בעי זיוני. ופירש"י, דבעי זיוני – שעדיין צריכות ראשי הזינין לזינין בתגין שלהן.

ומבואר בדברי רש"י שדין נתכוין לכתוב חית וכתב ב' זינין תלוי באם ישנם תגין.

ויש לדון אם דין זה נאמר דווקא לגבי כתיבת ספר תורה שכאשר כותב אותיות נצרך לתגין, ולכן כאשר ליכא תגין מיחסרא באותיות, או גם כאשר כותב אותיות בעלמא, דמ"מ צורת האות בשלימות נקבעת בכל מקום כפי שהיא נכתבת בספר תורה.

ולעיל הובאו דברי התוס' שנתבאר בדבריהם להדיא שגם כאשר אינו כותב ס"ת נקבעה כך צורת האות, וכתב בשלטי הגבורים (אות א), וז"ל, וכתבו התוס' להדיא דאפילו נתכוין לכתוב ב' זינין אם חסר התגין פטור. ונראה מהכא דהתגין הן מגוף האות, ואינו נקרא אות שלם עד שיהיה לו התגין, ומכאן ראייה למ"ד אם חסר התגין בס"ת פסול, יעו"ש²³.

²² ובמנחת חינוך (מצוה לב אות לד) ביאר בדברי רש"י דהיינו מחמת שהשלים דייקא, ולא מצד עצם התיקון, ולכן תמה על דברי רש"י, וז"ל, וקצ"ע למה לי לרש"י האריכות הוזה מחמת דאסור וכו' אפי' אם נאמר דכל ספר מכ"ד ספרים אסור לשהות, מ"מ כל"ז חייב כי לעיל בהשלימה לספר לא פי' כלל מה"ט רק להשלים חייב כמו השלים הבגד ה"ג השלים הספר דנעשה ספר כמו דנעשה בגד אף דל"ש אסור. וצ"ע"ק.

²³ והנה מה שהקשה השלמה"ג בהמשך דבריו, "מיהו מהחייב גבי שבת היכא דשקלי לגג דחית ועביד תרי זינין יש ראייה למ"ד דס"ת שאין בו תגין כשר דהא באות החית ליכא תגין ולפי זה נמצא דפליגי הני תרי סתמי אהדדי".

ויתירה מזו מצינו במרדכי בגיטין (פרק המביא גט רמז שטז) לגבי כתיבת גט, וז"ל, אמנם ר"י בר אברהם היה מדקדק כיון שלא יתחייב עליהם בשבת אם יכתבם בלא זיון כמשפטם כדאיתא פרק הבונה א"כ לא מקרי אות בלא תגין והיה מצריך לעשות תגין כמו בס"ת והכי איתא בפרק הבונה תנא נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שנים חייב והתניא פטור לא קשיא הא דבעי זיוני הא דלא בעי זיוני. וכן מצאתי בדברי ר"ב ממגנצא שכתב וז"ל צריך הסופר ליזהר לכתוב כתיבה שלמה ומזוינת כל אות ואות בזיונה ושלא לחסר אפילו קוצו של אות אחת כאילו היה כותב תפלין ומזוזה.

ובמרדכי שם מייתי עוד, ובספר התרומה כתב דההוא דהבונה י"ל דמיירי בס"ת או במקום אחר שנתכוון לכתוב כמשפט ס"ת [אבל במקום אחר לא] וה"פ הא דבעי הסופר לזיוני כגון בס"ת הא דלא בעי הכותב לזיוני אבל אידי ואידי מיירי כשעלו בידו לכתוב ב' אותיות שצריכין זיון אילו היה בס"ת דהא לא קאמר הא באותיות שדינם לזיון והא באין דינם לזיון ותדע דהא קאמר התם נטל לגנו של חית ועשאה כמין ב' זיינין חייב. משמע דבנמילת הגג לחדד חייב אף על גב דלא זיין האותיות אלמא כיון דאין דעתו לזיון ולעשות תגין מקרי אות, יעו"ש²⁴.

ומבואר בדברי הריב"א דלא מיקרי אות בלא תגין ואפילו בכתיבה בעלמא דלא שייכא לאיזה קיום של דין או הלכה, והיה מקום לומר שבנקודה זו פליג רש"י וסבירא ליה שבאם כותב אותיות בעלמא או מגיה אותיות בעלמא, ולא נתכוין לכתוב כמשפט ס"ת, לא נוכל לפטרו כל עוד אין תגין במענה שהאות אינה מושלמת, ועל כן מוכרח רש"י להעמיד באופן שהוא כותב אחד מכתבי הקודש, והגהת האות איננה לפי שהוא מעוניין כעת לכתוב אות זו ולהחליף אות באות, אלא שהספר נצרך לכך, ולכן תליא מילתא באם ישנם תגין או לאו.

בגמ', הכא במאי עסקינן כגון שנמלו לגנו של חי"ת ועשאו שני זיינין.

כתב הרשב"א, וז"ל, מהא דאמרינן הכא במאי עסקינן כגון שנמל לגנו של חי"ת ועשאו שני זיינין, שמעינן דכהאי גוונא לא מיקרי חק תוכות שאינו אלא כמפריד בין שני אותיות דבוקות, וכן שנמלו לגנו של דלי"ת ועשאו רי"ש ואינו אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו.

והנה דברי הרשב"א צ"ע טובא, היאך שייך לומר שאחד שיש לפניו אות חית מושלמת וע"י מחיקת הגג הוא הופך אותה לשני זיינין שזו מציאות חדשה לגמרי זה לא נחשב לחק תוכות, אלא נידון כמפריד בין שני אותיות דבוקות, והרי לא אותיות דבוקות היו כאן, אלא אות

ולכאורה דבריו אינם מובנים שהרי לפי פירוש רש"י והתוס' זהו מאי דמשני בגמ' הא דבעי זיוני הא דלא בעי זיוני ומוקמינן ההיא דרב ששת כשנמל לגנו של חית ועשאו שני זיינין כגון שעשאו בתגיו ומשו"ה חייב וא"כ לא סתרי אהדדי. ונראה מזה שהשלטי גבורים הראה פנים לפרש בדברי הגמ' בהרשב"א ודעימיה, ושוב ראיתי שכ"כ בספר קובץ על יד הרמב"ם שם.

²⁴ ובעיקר הפשט בגמ' שחידש ספר התרומה דבעי לזיוני היינו שרצונו של הכותב לזיוני, יעויין להלן שכן מפורש ברשב"א ובריטב"א.

חית מושלמת. וכן בנוטל גג של דלת והופכו לריש, דאמו נימא שבכל אות דלת בעצם גנוזה אות ריש ורק עם תוספת קמנה זה דלת, הרי שני אותיות הן, וזה תימנה גדולה²⁵.

וכדי להבין את דברי הרשב"א עלינו להקדים את דברי החולקים עליו, הר"ן כאן (לז, ב מדפי הרי"ף) מביא את דבריו, וכותב, ול"נ דאין מכאן ראייה דלגבי שבת ליכא קפידא בין חק תוכות לחק יריכות דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מיחייב שהרי אפי' מוחק על מנת לכתוב חייב אבל במידי דבעינן כתיבה [דלחזי כתיבה] כי האי גוונא אין לנו.

והנה בדברי הר"ן לא נתברר כוונתו כ"כ, שהרי ידוע לחקור בהא דחק תוכות לא מהני גבי גט וכן בס"ת ובתפילין ומזוזות, אם החסרון הוא דכל כה"ג לא חשיב כלל כתב, או דשפיר הוי כתב דמה לי אם חק תוכות או ירכות, אלא דלא חשיבא מעשה כתיבה, וגבי גט וסת"מ מעשה כתיבה בעי.

ובלשון הר"ן לא ברירא כוונתו, שמתחילת לשונו נראה דס"ל שחק תוכות זה קפידא בעצם הכתב, אלא דס"ל שפרט זה אינו לעיכובא לגבי שבת, כי כלפי מלאכת שבת חייב כל היכא דהוי מלאכת מחשבת ולא בעינן דווקא כתב עם כל ההלכות והפרטים, אולם הראיה שהוסיף מדין מוחק על מנת לכתוב, וכן סוף לשונו דבמידי דבעינן כתיבה כה"ג אין לנו, משמע שאמנם חק תוכות נחשב לכתב מעליא, ולכן חייב לגבי שבת, ובסת"ם ובגט נאמרה הלכה נוספת של מעשה כתיבה, וזהו שמוכיח דבשבת ליכא דין מעשה כתיבה, שהרי מחויב גם במעשה של מחיקה כל שבסופו של דבר נוצר כאן כתב וזהו מלאכת מחשבת, וה"נ בחק תוכות יש כאן כתב מעליא. [וגם בלשון הריטב"א אינו מחזור הענין].

ויותר מוכרח כן בלשון המרדכי בגיטין (פרק המביא גט בתרא רמז שמד), וז"ל, וי"ל דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה ובמחשבה תלוין מלאכות דשבת וכיון שמתכוין לעשות אותיות אין קפידא באיזה ענין שנעשה רק שיהא ע"י מעשיו ועל קרשי המשכן שהיו עושים עליהן אבג"ד לדעת אי זה בן זוגו ולא היו חוששים באי זה ענין יהיו האותיות עשויות, אבל במקום שנאמר וכתב צריך שיכתוב גוף האותיות ולא שיהיו נעשות מאליהם, וגם להעביר עליו קולמוס לאחר התיקון לא יועיל לא לר' יהודה ולא לרבנן דאם מועיל על האות הנכתב שלא לשמה לשווי' כלשמה מ"מ לשויה אות לא יועיל.

ראשית, משמעות לשונו שהדגיש הענין שבמלאכת שבת אין קפידא באיזה ענין שנעשה רק שיהא ע"י מעשיו, וכן במלאכת המשכן לא היו חוששים באיזה ענין האותיות נעשות, נראה שהנושא של חק תוכות שזהו דין בפעולת העשיה, והלימוד בגט שזה פסול הוא מוכתב ש'צריך שיכתוב גוף האותיות', והיינו שאין זה מיעוט על חק תוכות שאין לזה תורת כתב בעצם, אלא שחסר את העשיה.

וביותר, שהרי בסוף דבריו כתב להדיא שלא יועיל העברת קולמוס לאחר התיקון ותלי לה בדין כתב על גבי כתב, וע"כ שאנו מחשיבים את הכתב של חק תוכות ככתב גמור.

ומעתה יש לעיין טובא בדברי הגרע"א, וז"ל, ומ"מ נראה לענ"ד ליישב גם לשיטת המור דהזיון מעכב דהר"ן שם בשבת הקשה אהיהא דנטלו לגג דח', וכן בנטלו לגג דד', הא הוי חק תוכות ותירץ דמ"מ גבי שבת ליכא קפידא דכל דהוי מלאכת מחשבת חייב עיין שם,

²⁵ ובשפ"א כאן עמד מדיליה על הקושיא דהוי חק תוכות, וכתב וז"ל, ואין לומר דכיון דמקודם כשכתב הח' עשאו ב' זיינין ואח"כ הוסיף התג נמצא אי נוטל התג מיתכשר הזיון, דהוי כאילו כבר נכתב האות ונמחק בדיו דמיתכשר בהסרת הדיו [לדעת הסמ"ק וכלבו שהביא הב"י באה"ע (סי' קכ"ה) ע"ש דרוב הפוסקים חולקים עליהם] דאפי' נימא הכי מ"מ כיון דעיקר הכשר ע"י שכבר הי' נכתב הב' זיינין, אבל בהסרת התג עצמו לא הי' מיתכשר א"כ ליפטר הכא כיון דלא עשה בשבת כתיבה אלא הסרת התג, עכ"ד.

א"כ י"ל כיון דחזינן דאפילו בחק תוכות דממעטינן מוכתב ולא וחקק דהוי פסול בגוף הכתיבה דהאות, מ"מ חייב בשבת, מכ"ש לענין זיון דנראה דאפילו להסוברים דחזיון מעכב לא משום דבלא זיון אין האות שלם וחזיון מגופו של אות, אלא דכך הדין והכשרו של ס"ת דאותיות אלו צריכים זיון לאיזה טעם ודרש, ואם אינם מזוינים דמעכב היינו לענין הכשירו דהס"ת, אבל מ"מ האותיות שלימות בלא זיון וכשרים בגט אשה, א"כ מכ"ש דחייב לענין שבת, יעו"ש.

ובדברי הגרע"א עולה בעליל דס"ל שיסוד סברת הר"ן הוא שאף שחק תוכות זה חסרון בכתב, מ"מ חלוק דין כתב דגט מדין כתב דשבת, ולפי האמור אין זו כוונת הר"ן והמרדכי. ועי' עוד בשו"ת אבני נזר יו"ד סי' שנה²⁶.

ועכ"פ בשיטת הרשב"א נראה לומר דחק תוכות אין זה חסרון בגוף דין כתב אלא בתורת פעולת הכתיבה, ואף הוא מודה לסברת הר"ן שבשבת לא נאמר תורת פעולת כתיבה, כי חיובו הוא על מלאכת מחשבת של יצירת הכתב, ולא על אופן וצורת הפעולה, ובכל דבריו לא דן מצד החיוב של מלאכת שבת שישנו מכל מקום כיון שסו"ס נוצר כאן כתב.

אלא רק דמ"מ שמעינן מהכא שכתב כזה כשר לס"ת, וע"ז הוא דן ומחדש סברא בגדרי כתיבת ספר תורה, דבכהאי גוונא שנטל מגפו של חית ועשאון שני זיינין, והוא כתב מלכתחילה את האות חית, אין כאן חסרון של חק תוכות בפעולת העשיה, כי סו"ס צורת כתיבת האות חית עוברת דרך כתיבת שני זיינין, וכאשר עושה פעולת כתיבה של חית כלול בזה פעולת כתיבה של זיין, ואינו אלא כמפריד בין שני אותיות דבוקות.

[ונמצא שסברת הרשב"א היא מעין סברת מהרש"א שנידונה לעיל בענף רביעי, יעו"ש. ויעויין בספר דברי יחזקאל].

בתוס' בד"ה נתכוין. א"ת מאי איריא נתכוין לכתוב ח"ת אפי' נתכוון לכתוב שני זיינין וכתב בלא זיון פטור.

בדברי התוס' מבואר שיסוד דין הפטור בנתכוין לכתוב ח' וכתב שני זיינין ובעי זיוני הוא משום דמיחסרא הזיון, ולכן ה"ה אם נתכוין לכתוב שני זיינין וכתב ללא זיון, וכמו שהעלה בשלטי הגבורים בשיטתו, יעויין לעיל בסמוך.

וכן נקטו התוס' לקמן (קה, ד"ה והתניא) ומכח קושייתם בלשון הברייתא אמאי לא תני רבותא בכה"ג נקטו שהגירסא בגמ' היא שהקושיא היא מהמשנה ולא מהברייתא.

ברם ראיתי בחידושי מהר"ל סברא נפלאה, שכל דין הפטור היינו דווקא מחמת שנתכוין לכתוב חית, והוא אינו רוצה האות זיין כלל, אלא שאתה בא לחייבו משום שסוף סוף יש כאן האות זיין, ע"ז הוא דאמרינן דכיון דבעי זיוני ומיחסרא התגין אין כאן האות זין

²⁶ ויעו"ש עוד בדברי הגרע"א דברים נפלאים בביאור דברי הר"ן לגבי דין נטלו לתג של דלת ועשאו ריש, ויסוד הדברים ע"פ מה שפשיטא ליה דל"ש להכשיר בכתיבת ס"ת כאשר מגיה ועושה מדלת ריש, וכבר עמדו בזה גם רבינו הגר"א בביאורו לשו"ע או"ח סי' לב סעיף יח, ובשו"ת חת"ם או"ח סי' קעחל ובחידושו כאן, ובשו"ת בית אפרים יו"ד סי' סא.

ברם יעויין בשו"ת פנים מאירות ח"א סי' סו שרצה לדון מכה ראייה זו להכשיר בס"ת גם כשהפך דלת לריש כנגד הכרעת השו"ע.

בשלימות. אולם בגוונא שיתכוין להדיא לכתוב אות זיין אף שיכתבנה בלא זיון יתחייב עליה, ואם יכתוב שני זיינן חייב, כי למעשה כתב כאן זיין.

והביאור הוא דמהר"ל סבר שאין הזיון חלק מצורת האות לומר שלא כתב כאן זיין באם חיסר את הזיון, אלא כאשר נכתב האות בלי כוונה, לא שייך לומר שיצא כאן זיין בלא כוונה כאשר לא יצא מושלם, והדברים עמוקים. נולפי סברא זו בא ליישב הגירסא שהקושיא היא מהברייתא ולדחות תמיהת התוס', יעו"ש[.

בגמ', הא דבעי זיוני.

[א] יעויין לעיל מה שנתבאר בשיטת רש"י והתוס' ודברי מהר"ל.

ואמנם הרשב"א פליג ביסוד הענין, שכתב לתרין קושיית התוס' מאי שנא מנתכוין לזרוק ב' וזרק ד', והוסיף על תירוץ התוס', וז"ל, אבל עכשיו היה כותב חי"ת ועלו בידו שני זייני"ן, ומכל מקום בדעתו הוא שאם יודמנו לו דרך מקרה אותיות הצריכות זיון שיזיינם ומשום הכי אמרינן הא דבעי זיוני הא דלא בעי זיוני.

והיינו ד' בעי זיוני' היינו שברצונו הוא לזיין, ובאמת הזיון אינו מעצם צורת האות רק היכא שברצונו לעשות הזיון.

וכ"כ הריטב"א והוסיף 'והכין דייק לישנא דאמרינן דבעי זיוני, שלכך נתכוין. וכן נראה בפסקי הרי"ז. וכן הבאנו לעיל מדברי ספר התרומה שהובאו במרדכי, ועי' בהגהות חכמת שלמה בשם הסמ"ג בהל' גיטין שגם פירש כן שזה תלוי ברצון הסופר, והובא בהגהות ר"ש מדאסוי.

ובסיכום השיטות נמצא שיש כאן ב' שיטות מנוגדות מן הקצה אל הקצה, שיטת התוס' החפצא של האות זה עם הזיון, וכמו שכתב בשלטי הגבורים בשיטתו דהזיון מעכב, וגם כאשר כותב זיינן בעלמא בלי שום כוונה של כתיבה כמשפט ס"ת, אינו מתחייב כמלאכת כתיבה עד שיהיו התגין. ושיטת הראשונים (הרשב"א והריטב"א והר"ן כאן) דפליגי וס"ל שאין התגין מגוף החפצא של האות בעצם, אלא שרצון הכותב משוי ליה כחלק מן האות, שעד כמה שרצונו לזיין האות נחשב שלא השלים מלאכת האות, אבל כגם בלי הזיון אין האות נחשב לחסר מחמת עצמו.

ולכאורה מסברא היה נראה לחלק, דבכתיבת ס"ת וכתבי הקודש ותפילין ומזוזות וכד' אזי הזיון הוא חלק מהחפצא דאות, ואפילו בלי שיביע את רצונו לזיוני, ואילו כאשר כותב בעלמא, אזי צריך גילוי דעת שרוצה בהזיון, ובכח"ג שייך לומר שהאות חסרה בלא הזיון²⁷.

[ב] בספר קהילות יעקב עמ"ס מנחות (סי' כ) פלפל הרבה בדברי הגרע"א הנ"ל, שכתב כיסוד שיטת ספר התרומה, ובסיום דבריו כתב להקשות דמבואר כאן סברא שכשרוצה לזיינם דלגבי ידיה לאו כתיבה שלמה היא כיון שרוצה לעשות גם הזיונים אינו מתחייב על כתיבה בלאו הזיונים. וקשה טובא דמ"ש מהא דאמרינן לעיל (קג, א) דחק קפיזא בקבא חייב אף על פי שעתיד להוסיף מ"מ כיון שגם קפיזא נקרא כלי כדפירש"י ז"ל לפי שיש שמקיימין כן חייב עליה, א"כ ה"נ הני אותיות אף על פי שהוא רוצה לגמור התגין, מ"מ כיון דלדעת ספר התרומה גם בלא הזיון נקרא אותיות מי גרע מקפיזא בקבא, וצ"ע.

²⁷ ואולי היה מקום לדחוק חילוק זה בלשון ספר התרומה (הל' גיטין סי' קיד), ותלוי הרבה בגירסאות שם. ובהמשך דבריו לא משמע כן.

ואולי יתכן לומר שגם לשיטת ספר התרומה ודעימיה, אין התגין כתוספת לאות, אלא באופן שמוסיף את התג זה נהפך להיות חלק מן האות, אלא ששייך צורת אות גם בלא תג, ונמצא איפוא שאלו הן ב' מיני אותיות, אות מזוינת ואות בלא זיון, ואינו דומה כלל להך דקפיזא בקבא שאין כאן חילוקי שמות מהותיים, אלא זה חילוק בכמות של החקיקה, ועיין.

[ג] בתוספות רי"ד הקשה על פירוש רש"י את קושיית תוס' והראשונים מאי שנא מנתכוין לזרוק ב' וזרק ארבע, ולכן פירש באופן אחר, וז"ל, מש"ה נ"ל לפרש דמתני' דפטר דלא בעי זיוני שעלו בידו שני זיינין יפין ומש"ה פטור שלא נתכוין לכתיבה דאיסורא ועלתה בידו כתיבה דאיסורא, וברייטא דתני חייב כגון דצריכי זיוני וזיינין לאחר מיכן ומשום הכי מחייב שכיון שזיינין לאחר מיכן כאלו כתבן בכוונה דמי.

וכן הביא בשלה"ג בשם הריא"ז, ועי' בשו"ת צמח צדק אה"ע סי' קסח. [ולפירוש זה נמצא ההיפך מן הפירושים הקודמים דבלא בעי זייני פטור, והיינו משום שבאמת לא זיין].

מלאכת מוחק

ענף ראשון: גדר המלאכה

שיטת הרא"ש: עיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה

[א] כתב הרא"ש פרק כלל גדול (סימן ט), וז"ל, והכותב שתי אותיות תנו רבנן כתב אות אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שתיים פטור מחק אות אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שתיים חייב. א"ר מנחם בר' יוסי זה חומר במוחק מבכותב.

והיינו טעמא כי פעמים כתב במשכן טעות על קרש אחד ומוחק כדי לכתוב אחרת במקומה מן הדין היה ראוי לחייב אף מוחק אות אחת כדי לכתוב אות אחרת במקומה אלא שאינו ראוי לחייב על מחשבת כתיבה יותר מעל כתיבה עצמה.

ויראה שאין חייב על מחיקת טשטוש דיו אפי' לכתוב כמה אותיות כי לא היה במשכן אלא מחיקת אותיות כדי לכתוב במקומו. אחרי כתבי זה מתוך הסברא וגם מדנקט בברייתא מחק אות אחת, ראיתי בתוספתא [פ"ב] וכתב בה נפלה דיו על ספר ומחקו שעוה על הפנקס ומחקו אם יש במקומו כדי לכתוב שתי אותיות חייב. וטעמא לא בריר לן.

וי"ל דהיינו טעמא דאות שנכתב בטעות כמאן דליתיה דמיא ועיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה הלכך אפי' טשטוש דיו נמי, והאי דנקט בברייתא מחק אות גדולה אידי דתני כתב אות אחת גדולה. עכ"ד.

והנה יש לדקדק שכבר בתחילת דברי הרא"ש נראה שנקט שהחיוב של מלאכת מוחק אינו על עצם מחיקת האותיות אלא על הכנת המקום לכתיבה, ובזה ביאר טעמא דמילתא שבמוחק אות אחת כדי לכתוב אות אחרת במקומה אינו חייב, כי אינו ראוי לחייב על **מחשבת כתיבה** יותר מעל כתיבה עצמה.

ואולי הביאור הוא שאף שמעשה המלאכה זה המחיקה, ה'מחשבת' דהיינו מה שמתקבל מן המלאכה זה לא גוף המחיקה אלא הכנת המקום לכתיבה, אלא שהיה מקום לדון ששיעור המחיקה יקבע בנפרד לפי מה שהיה במשכן, ובמשכן מחקו אות אחת והתקבלה התועלת

כבר ממחיקת האות האחת, מ"מ נקבע השיעור לפי הכתיבה מחמת סברא זו שאין ראוי לחייב על מלאכת מחשבת כתיבה (כלומר, מעשה הכנה לכתיבה) יותר מהכתיבה בעצמה.

שיעור ב' אותיות במחיקה

[ב] ויש לדון בשיטת הרא"ש מה ס"ל בגדר שיעור ב' אותיות בכתיבה, אי סבירא ליה כמו שנתבאר באריכות בשיטת רש"י שאין זה גדר של שיעור בעלמא, אלא שכל צורת המלאכה היא לידע איזה בן זוגו, והיו מחולקים לזוגות, או סבר כמו שנראה בשיטת הרמב"ם שזה דין של שיעור.

ולכאורה דברי הרא"ש מבוארים יותר אי סבירא ליה כרש"י, שדין ב' אותיות בכתיבה אינו דין של שיעור, אלא שפחות מב' אותיות אין זה צורת מלאכת כתיבה כלל, וזהו שהוקשה להרא"ש שבמחיקה אינו כן, שהרי גם כאשר מוחק אות אחת מקבל את התועלת של ב' אותיות, כי הטעות אינה טעות כפולה, כי מצוי שמועה באות אחת לחוד ולא שנצרך לתקן את ב' האותיות, ואזי נתקנו ב' האותיות ונעשו לזוג מחמת תיקון האחת. וע"ז משיב שמ"מ אין ראוי לחייב על מלאכת מחשבת כתיבה יותר מעל כתיבה עצמה.

אולם אי סבר כמו שנתבאר בשיטת הרמב"ם שב' אותיות זה גדר של שיעור גרידא, א"כ כמו שזהו שיעור בכתיבה מפני מה לא נימא שזה גם שיעור במחיקה, שענין חשיבות הוא בב' אותיות, וצ"ב בכוונת הקושיא.

מחיקת טשטוש

[ג] ומבואר בדברי הרא"ש שסבר שעד כמה שהשיעור של מחיקה ב' אותיות נלקח מהשיעור של כתיבה, ומצד הסברא שאין ראוי להתחייב על מלאכת מחשבת כתיבה יותר מעל עצם הכתיבה, אזי גם אין ראוי להתחייב על מחיקת טשטוש אלא מחיקת כתיבה חשובה, והוקשה לו מדברי התוספתא דתניא בהדיא שחייב על מחיקת טיפת דיו. ומכך הסיק את סברתו "טעמא דאות שנכתב בטעות כמאן דליתיה דמיא, ועיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה הלכך אפי' טשטוש דיו נמי".

ולפי דברינו אזי את המשך דבריו על עיקר החיוב של מוחק ס"ל גם מעיקרא, רק החידוש הוא החלק הראשון ש'אות שנכתב בטעות כמאן דליתא דמי'. והיינו שלא רק שגדר ה'מחשבת' של המלאכה של מוחק הוא הכנת מקום לכתיבה, אלא שגם עיקר ה'מלאכת' גופא זה הכנת המקום, ולא איכפת לן מידי מה היה קודם לכן באותו מקום שמוחק אם אות שלמה או טשטוש, סו"ם הכין המקום לכתיבה.

אכן צ"ב, למה לא הוכיח הרא"ש יסוד זה מעצם הדבר שהשיעור הוא כדי לכתוב ב' אותיות, ולא איכפת לן שמחק רק אות אחת. וצ"ע.

בשיטת הרא"ש משמע ש'על מנת לכתוב' זה הגדרה במלאכת המחיקה

[ד] ובנשמת אדם (כלל לח ס"ק א) כתב שמשמע מדברי הרא"ש שמתחייב במחיקה רק אם בדעתו למחוק, וכלשונו שמתחייב על מחשבת הכתיבה, והביא שיש משמעות בלשון הרמב"ם ועוד לא כן, וכתב שמצא באליה רבה (סימן שמ ס"ק ו) מחלוקת בזה, וז"ל הא"ר, כתב עולת שבת [סק"ג], ולשון השו"ע משמע אפילו אין כוונתו לכתוב במקומו חייב על המחיקה, ולא נהירא ע"כ. ומצאתי בתוספתא פי"ב [ה"ז] הכותב לקלקל חייב, המוחק לקלקל פטור, אין לך שחייב אלא המוחק על מנת ליכתוב, והמוחק על מנת לתקן כל שהוא הרי זה חייב.

והך מילתא יתבאר להלן בס"ד בשמועה דכתב ע"ג כתב.

ענף שני: בשמועה דכתב על גבי כתב

בגמ' גיטין (יט, א), סיקרא ע"ג דיו, אמרי לה חייב, ואמרי לה פטור. אמרי לה חייב, מוחק הוא; אמרי לה פטור, מקלקל הוא.

ביאור מחלוקת רש"י והתוס' בדין כותב בסיקרא על גבי דיו

[א] ופירש"י, מוחק הוא – ולא כותב, שמתחילה היה כתוב הגון מעתה. מקלקל הוא – והוא ליה כמוחק ע"מ שלא לכתוב, ולמאן דמחייב לא הוה מקלקל כל כך שהרי כתבו ניכר.

והנה יל"ע טובא בהסבר הפלוגתא לפי דברי רש"י, דהנה סברת מאן דפטור מפורש בגמ' מטעם שהוא מקלקל, ובפשוטו הביאור בלשון הגמ' הוא שאין כאן מלאכת מחיקה כי זה קלקול ולא תיקון, וזה דין כללי בכל המלאכות שכל המקלקלין פטורין, ובלשון רש"י נראה קצת שנאיד מזה ופירש שזוהי סברא מיוחדת במלאכת מוחק דהוה ליה כמוחק שלא על מנת לכתוב, וצ"ב בטעמא דמילתא.

ובסברת מאן דמחייב משום מוחק, פירש רש"י דכותב לא הוי משום שמתחילה היה כתב הגון מעתה, ונראה בדבריו דהיינו שכלפי מלאכת כותב, כיון שהכתיבה השניה לא חידשה כאן ביחס לכתיבה הראשונה, ל"ש לדון מצד כותב דבודאי הוי מקלקל במה שהעביר סיקרא על הדיו, וכל הנידון הוא מצד מוחק, וכלפי מלאכת המחיקה אינו נחשב לקלקול כ"כ, כיון שזו אינה מחיקה גמורה, כיון שכתבו ניכר, והיינו שהכתב השני שכתב עתה ניכר (כן נראה בתוס' הרא"ש).

ולכאורה צ"ב, שאם אינו נחשב לכותב משום שהסיקרא נחשב כקלקול לגבי הדיו שמתחתיו, למה נחשב למחיקה, ונימא גם בזה דהוי מקלקל במחיקתו, ומאי שנא.

ועוד יש להבין, דהנה בנקודה זו שנראה שנתחבט בה רש"י מפני מה חייב משום מוחק, וחשיב ליה מוחק על מנת לכתוב, כתבו התוס' (ד"ה מוחק הוא), וז"ל, וחשיב ליה מוחק על מנת לכתוב דמסתמא עומד לחזור ולכתוב עליו בדיו, ומקלקל לא הוי דעל הכתיבה זאת תהא כתיבה העליונה רישומה ניכר טפי משאם היתה תחתונה לבדה.

ויש לדון מפני מה לא נקט רש"י סברא נפלאה זו שכתבו התוס', ובמה נחלקו בשמועה זו, וכמו שיתבאר אי"ה.

ואשר נראה דפתח השמועה הוא בהקדם הבירור מהי הגדרת מלאכת מוחק, אם עצם מעשה המחיקה שמוחק את הכתוב, אלא דכיון דקיי"ל כל המקלקלין פטורים, לכן נאמר תנאי שימחק על מנת לכתוב, וכוונה זו דע"מ לכתוב מוציאתו מידי קלקול. או דילמא דעל מנת לכתוב זוהי עצם הגדרת מלאכת מוחק, כי מלאכת המחיקה מצד עצמה אינה מלאכת יצירה אלא קלקול, ואם עושה תיקון ע"י מחיקתו כגון שמוחק שטר חוב או ספרי מינות, אולי זה שייך למלאכת מכה בפטיש, אבל אין זו מלאכת מוחק.

וכבר דן בביאור הלכה (סעיף ג ד"ה המוחק דיו) בגדר דין מוחק על מנת לכתוב, וז"ל, והואיל דאירינן בדיני מחיקה ראיתי להעתיק מה שמצדד הפמ"ג בזה והוא דאם בהמחיקה לבד היה שום תיקון כגון שהיה כתוב שם איזה ענין שהיה הוא חייב לחברו או חברו לו וכה"ג ונצטרך עתה למחקו חייב משום המחיקה לבד אף על פי שלא היה ע"מ לכתוב ודוקא במוחק

משמוש וכדומה בעינין שיהיה כונתו ע"מ לכתוב ב' אותיות או כשאותו הכתב לא היה מעלה ולא מוריד משא"כ בזה שהמחיקה גופא הוא תיקון²⁸.

ואשר נראה בס"ד בשיטת רש"י דסבר שמוחק זו מלאכה בפני עצמה של מחיקה, ועל מנת לכתוב זה לא מעצם הגדרת המלאכה, אלא זה רק תנאי שלא יהיה מקלקל, וזהו שביאר דברי הגמ' שנקמה מקלקל שזה חיסרון דהוי ליה כמוחק שלא על מנת למחוק, כי הן הן הדברים, שכל ענין ע"מ לכתוב הוא תנאי למנוע פטור מקלקל.

ומעתה נראה שמחיקה במהותה זוהי מלאכה של קלקול, כי מוחק את הכתוב, אלא שאם זהו קלקול והשחתה גמורה שלא יוצא ממנה שום תועלת הרי לא יצא מכלל הפטור של מקלקל דעלמא, ולזה בעינין או שימוחק על מנת לכתוב, או שעכ"פ במעשה מחיקתו יש איזה תועלת, ובגוונא שכותב סיקרא ע"ג דיו הרי ישנה תועלת מסוימת במחיקה כי כתבו השני ניכר.

אולם בשיטת התוס' נראה דסברי כאידך גיסא, דעל מנת לכתוב הוי מעצם ההגדרה של מלאכת מוחק, וכן משמע מתוך דבריהם שהילקום לתרתי, וז"ל, וחשיב ליה מוחק על מנת לכתוב דמסתמא עומד לחזור ולכתוב עליו בדיו, ומקלקל לא הוי דעל הכתיבה זאת תהא כתיבה העליונה רישומה ניכר טפי משאם היתה תחתונה לבדה.

הא לן שכללו ב' נידונים נפרדים בדבריהם, נידון מוחק על מנת לכתוב, ונראה בדבריהם דבשביל ההגדרה של על מנת לכתוב לא נזקקו לסברת חידושם שעל כתיבה זאת תהא כתיבה העליונה רישומה ניכר טפי, אלא סגי בעצם הדבר שמסתמא עומד לחזור ולכתוב עליו בדיו, ורק בשביל הפטור של מקלקל הוזקקו לכך.

ברם בשיטת רש"י אינו מוכרח כמו שנתבאר, ונראה לבאר באופן נוסף ובחידוש יסוד תליית דין כותב ומוחק זה בזה.

בדברי הגר"ח בגדרי מלאכת מוחק; ביאור סברתו שכתיבה ומחיקה תלויים זה בזה, וקריש"א ע"ז ממאן דמחייב משום מוחק בסיקרא ע"ג דיו

[ב] הנה מובא בשם הגר"ח שהוציא מתוך השמועה דידן שנראה מוכח מכאן דאם כתב עליון אינו כתב לא חשיב הכתב התחתון כנמחק כלל. ונראה בכוונתו שהרי חזינן שדיו על גבי דיו או סיקרא על גבי סיקרא למרות שכותב שיכבה חדשה ובפשטות מועיל ומשפר את הכתב, ומפני מה לא נדון שאף אם לא נחשב לכותב כתב חדש, מ"מ מחק והעלים את השיכבה התחתונה, וע"כ חזינן שהכתיבה והמחיקה שייכי אהדדי.

והקשה הגר"ח, דלכאורה צ"ע דמה שייך המחיקה של כתב התחתון להך דינא דכתב העליון הוי כתב או לא, וכי מחיקה צריכה להיות בכתב דווקא, והלא עיקר המחיקה נעשית ע"י שנתכסה בדיו ואינה ניכרת עוד, וזה אינו שייך כלל להך דכתב העליון כתב, וצ"ע.

²⁸ ויעי' ש' שהביא כמה ראיות לדבריו. א] דכמו דאיתא במשנה בקורע ע"מ לתפור משום שכן היה במשכן כדאיתא בגמרא ואפ"ה ידוע הוא דאפילו שלא ע"מ לתפור כל שיש תיקון בקריעתו חייב דכע"מ לתפור דמי כן ה"ה במוחק. ב] מתוספתא פ"ב הלכה ז' דז"ל שם אין לך שחייב אלא המוחק ע"מ לכתוב והמוחק ע"מ לתקן כל שהוא ה"ז חייב ועיין ברמב"ם פ"י הט"ז דכתב דכסותר בעינין שיהיה ע"מ לבנות אבל אם סתר דרך השחתה פטור משמע דאם היה שלא בדרך השחתה כ"א לאיזה צורך כע"מ לבנות דמי כיון שהיה לצורך איזה תיקון יצא מכלל מקלקל וה"נ בעניננו לענין מחיקה דהרמב"ם כלל לסותר ולמוחק בחדא מהתא.

ועי' בנשמת אדם בישוב הראיה הראשונה בשיטת הרא"ש דהרא"ש אויל למעמיה גם במלאכת קורע.

וביאר בשני אופנים, אפשר לומר שאין המחיקה תלויה בכתב העליון, אלא אדרבה כתב העליון אי הוי כתב או לא, תלוי במחיקת התחתון, שאם התחתון חשוב כנמוך, אז שפיר חשיב כתב העליון לכתב, משא"כ אי נימא דהתחתון לא נמוך ע"כ הכתב העליון אינו כתב, כיון דעדיין הכתב התחתון הוא. ולפי"ז יהיה עיקר מחלוקתם אם התחתון חשיב כנמוך או לא, ובזה תלוי הך דינא אם כתב העליון הוי כתב או לא, ושפיר תלוי הך דינא דכותב ומוחק זה בזה.

ונראה לבאר עומק הדברים, דלכאורה אינו מובן מאי ארווח לן בהגדרה זו, הרי קושייתו העצומה היתה למה לתלות את המחיקה שהיא מציאות טכנית שמוחק ומעלים את הכתב שהיה כאן בנידון על דין הכתיבה, אם יש לזה חשיבות של כתיבה, ומה חשיב, שאין הביאור שהמחיקה תלויה בכתיבה, אלא להיפך שהכתיבה תלויה במחיקה. אכן סו"ם תיקשי מפני מה באופנים של דיו על גבי דיו וכדומה אין נחשב שמוחק את הכתב התחתון, הרי במציאות הוא מכסה ומעלים את השיכבה התחתונה.

אמנם נראה שבכל מחיקה יש לדון מצד שני פנים, הא' מחיקת התוכן, והיינו מה שהכתב מורה לנו, והב' מחיקת צורת האותיות וה'כתב' המציאותי שנוצר כאן. ומעתה נראה שכאשר הוא כותב כתב ע"ג כתב אין כאן מחיקה של התוכן שהרי כותב את אותו התוכן, והתוכן במקומו עומד, וכל הנידון הוא כלפי האותיות עצמם שמוחק, ולזה בעינן לתורת כתב חדש כדי להחשיב שמוחק את האותיות התחתונות, כי אם אין זה כתב חדש הרי זה נחשב שמעבה ומשכלל את הכתב הישן ולא שמוחקו.

ומה"ט בדיו ע"ג דיו ובסיקרא ע"ג סיקרא אין כאן לא כתיבה ולא מחיקה, כי עד כמה שאין כאן כתב חדש אלא רק עיבוי של הכתב, הרי שגם מצד צורת האותיות אין כאן כתיבה ומחיקה.

ולכאורה יש להקשות על הנחתו זו של הגר"ח דבסיקרא ע"ג דיו למאן דמחייב משום מוחק אנו רואים כי אין הכתיבה והמחיקה תלויים זה בזה, ואף שחייב משום מוחק אינו חייב משום כותב. ויתכן לבאר שבאמת מצד עצם שם המלאכה אין חילוק, ובאמת מוכרח שאם מחיקה יש כאן כתיבה יש כאן, אלא שכלפי הכותב חשיב כאן מקלקל וכלפי מוחק אין זה נחשב לקלקול, וכמו שנתבאר לעיל.

ביאור נפלא בדברי רש"י בחילוק בין כותב למוחק בדיון סיקרא ע"ג דיו

[ג] ברם נראה שבודאי כלפי הנידון אם יש כאן כתב חדש, אם יש כאן מחיקה בהכרח שזה נחשב ככתב חדש, והיינו משום שכאשר אנו דנים על מחיקה מצד עצמה יש כאן מחיקה מעלייתא, כי מוחק את הכתב הראשון ובא לכתוב כתב אחר, כי דיו וסיקרא אינם נחשבים למקשה אחת, אלא שכלפי מלאכת כתיבה, לא שייך לדון שיש כאן כתב חדש כי סו"ם לא חידש כאן כתיבה מעליא, שהרי הכתב הראשון היה הגון מעתה, והמחלוקת היא האם לתלות את המחיקה בכתיבה, או להתייחס לזה כשני דברים שונים, ואף שבפועל אין כאן כתב חדש כלפי מציאות הכתיבה, כלפי המחיקה יש כאן כתב חדש.

[ואין להקשות, דאי נימא דכל כה"ג לא חשיב כתב כלל, א"כ הא הוי מוחק שלא ע"מ לכתוב, ומה לי דמ"מ כתבו ניכר הא אין לו דין כתב כלל, שכלפי ה'על מנת לכתוב' זה נחשב ככוונת כתיבה, וכמש"נ].

ועכ"פ לפי ביאור זה נמצא שגם לפי רש"י הטעם שחייב מוחק ולא משום כותב אינו מצד החילוק בהלכות מקלקל בעלמא, אלא החילוק נעוץ בכך ששייך לדון את המחיקה

בנפרד מהכתיבה, וכלפי המחיקה יש כאן מוחק, ואין אנו דנים אחרי השלב הבא שזה הכתיבה המחודשת אם הוסיפה שבה או קלקלה²⁹.

ולפי האמור נמצא שסברת רש"י בשיטת מאן דמחייב להיפך ממש מסברת התוס' בשיטתו, דלשיטת התוס' אנו דנים שיש כאן מחיקה מכח העל מנת לכתוב' שאחר כך, ואילו לרש"י אנחנו מתעלמים מהכתיבה בפועל שאח"כ, ודנים אותו כמוחק מחמת מחשבתו עתה לכתוב כתב חדש, ואף שהכתב שיבוא תחתיו יהיה גרוע יותר.

חוב מוחק תלוי בדין הכתב העליון מחמת דין 'על מנת לכתוב'

[ד] הגר"ח שם כתב צד נוסף, שבאמת לא תלוי כלל הך דינא דכותב ומוחק זה בזה כלל, ולענין מחיקת כתב התחתון לכו"ע חייב כנמחק, והמחיקה אי"צ להיות בכתב דוקא, והא דתלי הגמרא הך דינא אם חייב משום מוחק אם כתב העליון כתב, הוא משום דלענין שבת הרי אינו חייב כי אם במוחק ע"מ לכתוב, וביאורו הוא משום דכל חיובו הוא משום שמתקן את הנייר שיהא ראוי לכתוב עליו, וע"כ בכתב על גבי כתב הרי לא תיקן מידי דלא נעשה על ידי זה ראוי לכתבה יותר מקודם, אלא שאם כתב העליון כתב שפיר הוי על מנת לכתוב, שזה גופא הוי כתיבה, משא"כ אי כתב העליון אינו כתב, עדיין אינו על מנת לכתוב כיון שאינו ראוי לכתוב, וע"כ שפיר תלי לה הגמרא דאם כתב העליון כתב חייב משום מוחק כיון דהוי על מנת לכתוב, משא"כ אם אינו כתב אז פטור גם משום מוחק, כיון דלא הוי על מנת לכתוב.

והנפ"מ בין שני ביאורי הגר"ח, דלפי הביאור הראשון איכא פלוגתא אם באופן שכותב על גבי כתב התחתון אם הכתב התחתון נחשב כמוחק, משא"כ לפי הביאור השני לכו"ע דינו כנמחק ופליגי רק לענין שבת אם חייב או לא.

=====

---

²⁹ מעין סברא זו נתבארה בדברי מו"ר זצוק"ל שהובאו בתוך הערותיו עמ"ס גיטין בספר הזכרון אהל יצחק, יעו"ש היטב.